

Miloš Konáš

POJEDNÁNÍ O PERLEŤÁŘSKÉM ŘEMESLE

Věnování

Pro tuto beletristickou prózu jsem využíval v podstatné míře brožurku Žirovnické perletářství autorky Marie Fronkové. Její odborný text tvoří páteř celého příběhu. Použil jsem i detaily jednotlivých událostí, jež jsou v brožuře popsány, a autorkou z historických pramenů pracně vyhledány. Vyjadřuji obdiv nad její důsledností a důkladností a proto tuhle prózu Marii Fronkové věnuji.

1863

„ ... a vykazuje se z hlavního města mocnářství do tří dnů po rozsudku.“ Završil soudce úderem kladívka svůj verdikt.

Stalo se to roku 1862 ve Vídni, těsně před vánocemi, kdy čamardářský tovaryš Josef Žampář přiznal svou přítomnost na shromáždění bosenských nacionalistů na náměstíčku Gellertgasse, i když soudu tvrdil, že se na té demonstraci ocitl zcela náhodou. Ale nechtěl přiznat jméno oné služebné dívky, z domu číslo deset, za kterou právě šel.

Stejně už delší čas uvažoval, že povýšeneckou Vídeň opustí a s tím svým čamrdářským řemeslem to zkusí živit se jinde, nejlépe doma, v Dolech u Luže. Na Vysočině, která dělí Čechy od Moravy, kde se narodil a má provdané tři sestry. Alespoň Alena by mu k začátku podnikání mohla přispět, i když ani v jednu nevěřil.

Vídeň pro něho neznamena žádnou kloudnou vyhlídku, přestože mu umožnila vyučit se řemeslu, které skýtalo dost vhodnou perspektivu. Jenže ne pro nemajetného mladíka, který musí denně dřít v kůlně na dvoře činžáku, velkoryse nazývané po vídeňsku werkstatt, kde v zimě mrzne voda v trokmašině a člověk se tu může zahřát jen úporným šlapáním do pedálu, který převodem roztáčí tu skřípavou púrmašinu jejíž pomocí se z perleťové lastury konečně vyvrtá rondelka, zatím nepodobná budoucímu knoflíku.

Knoflíky se staly záležitostí módní od vlády Mare Terezie, kdy její manžel zakládal tkalcovské manufaktury, ke kterým se přidružila i výroba zapínadel z perleti, na svou dobu dost vzácného a drahého materiálu, který se dovážel z dalekých jižních moří.

Rozmazlená Vídeň, zvyklá na přepych svých horních vrstev, popouštěla uzdu i vlastní střední třídě a tak si stále bohatší buržoazie mohla dovolit na své prádlo našívát i knoflíky z perleť, obzvlášť když

surovina, dovážená po napoleonských válkách už převážně z Egypta, byla dostupnější a tudíž lacinější.

Čamrdářský tovaryš Žampář byl nucen se rázem rozloučit nejen s Vídní, svou dívkou, ale i zaměstnavatelem Fridrichem Kratkym u kterého měl v domě i s ostatními spolupracovníky v jedné nevytápěné haluzně svůj slamník na spaní.

S dívkou Marií to šlo nejsnáze. Zavedl ji ono poslední nedělní odpoledne před odchodem, kam jinam, než do Prátru. Slavnostně osvětleného a předvánočně nazdobeného, jak to Vídeňáci milovali, a při skleničce horkého punče a po známém valčíku, který spolu zatancovali na parketu, stranou centra, jenž tu byl zřízen pro chudší vrstvy, jí oznámil:

„Zítra odcházím z Vídně natrvalo.“

„Že tak náhle?“

„Vykázali mne!“

„A proč tě vykázali?“

„Protože mi nevěřili, že jsem šel za tebou! A ocitl jsem se v té demonstraci náhodou. Myslí si, že jsem nacionalista, revolucionář, rozvraceč mocnářství a bůh ví co ještě.“

„A jsi?“

„Ani nevím přesně, co to znamená. Možná jsem vlastenec, protože jsem Čech a Slovan. A celý Rakousko mi může být klidně ukradený.“

„To už se nevidíme?“

„Nejspíš ne!“

„Ale sliboval jsi mi...“

„Sliboval, jenže teď ti nemůžu už slíbit nic. Leda bys chtěla jít se mnou. A já jdu vlastně do neznáma. Tam tě brát s sebou nechci.“

S mistrem Fridrichem Kratkym to bylo složitější, i když se domlouvali česky:

„Tak voni ho ženou šupem domů!?“

„Žádnej žandár mne v želízkách nepovede. Jen se mám hlásit u nás na úřadě. Dlužíte mi pořád těch šestnáct zlatejch! A mzdu za poslední týden.“

Kratky se začal kroutit. Většinou vyplácel tovaryšům mzdu opožděně. Podle toho jak šly zakázky, a objednávky se zrovna v posledním čase nehrnuly.

„Když já teď zrovna peníze nemám!“

„Ale máte! Jste podnikatel.“

„To jó! Jenže všechno je momentálně v matriálu a ve zboží!“
Nejde mi odbyt!“

V tu chvíli to Josefa Žampáře napadlo:

„Kolik by u vás stál vyřazenej ponk?“

„Voni chtějí začínat s čamrdama na svý triko, že jó? A kde?“

„Dost daleko odsud. V Čechách. Ten ponk bych mohl splácet a odebírat od vás perleť. Byl bych jako váš stálej dodavatel!“

Tak odcházel v pondělí časně ráno Josef Žampář z Vídně s plným ruksakem perleťových lastur místo vyplacených peněz a s vědomím, že se sem tajně vrátí pro perleťářský ponk, který si postaví u některé ze svých sester, třeba i v kolně, jako tady.

Jenže do Dolů u Luže už nikdy nedošel. Pěší cesta z Vídně byla v zimě svízelná a nekonečná. Jen jednou ho k hranici Čech svezli formani. Jinak se musel spoléhat na své nohy a ty ušly jen omezenou vzdálenost za hodinu. Když putoval už třetí den a začalo se v té zvedající se pahorkatině smrákat, šel zrovna podél protáhlého rybníka, na jehož opačném břehu se rozkládalo městečko. Viděl zpola rozbořené, nejspíš nedávným požárem sežehnuté domy, z některých trčely ještě ohořelé krovy střech, ale místy se už tyčily novostavby cihlových budov, dokazujících, že se městečko pomalu vzpamatovává. Na skále nad rybníkem čněl svou širokou věží omšelý hrad či zámek. Ten městečku jasně dominoval.

Tady bych nechtěl umřít, řekl si Žampář a přidal do kroku. Jenže, rostoucí tma jako by ještě zhoustla. Nebylo vyhnutí, musel se poptat se po noclehu. Zaklepal na vrátka posledního stavení u rybníka a

s obavami i nadějí vyčkával. Po chvíli čekání mu kupodivu otevřeli. Ve dveřích stála hezká štíhlá dívka s dlouhými tmavými vlasy.

Alfons Bucek byl člověk nevyrovnaný, jak si to trvale myslila jeho žena vzhledem k jeho neustálým pokusům začínat znovu a jinak. Naposled se pokoušel o výrobu sirek, což dopadlo katastrofálně, především na jeho průdušky a plíce. Předtím jí zaneřádl stavení spoustou nakysle páchnoucího proutí, z něhož se snažil vyrábět košíky a nůše. Nakonec se zase vrátil k tkalcovskému stavu. Protože už přestával vidět ostře, postavil ten krám k velkému oknu místnosti, ze kterého jeho žena při práci u kamen vyhlížela s bezmocnou nadějí alespoň do kraje. V té jediné místnosti se odehrávalo veškeré dění v domě, když přilehlý kumbálek předali dceři, dorostlé do vdávání. Ostatní děti bohužel, nebo zaplat' pánu bohu, během let umřely.

Alfons Bucek přijal vandrovníka vlídně. Moc se teď po nemoci a ke stáří s lidmi v městečku nestýkal, ani hospody si nedopřával, a tak se těšil, že se něco doví o světě, který ho dříve zajímal a do kterého se často hodlal vydat, kdyby ho nakonec ta jeho semetrika nepřivázala tady k chalupě.

Mezi dvěma muži vzniklo souznění na první pohled. Žampář ucítil velké ulehčení, když si mohl u teplé pece zout od plahočení sněhem promočené boty a přestal cítit i bolest odřených až zkrvavených nohou, kterých si Alfons Bucek zřejmě všiml.

Vandrovníkovi nakonec poskytla znechucená panímáma i místo u stolu, včetně brambor na loupačku a hrnku kozího mléka.

Za to musel Žampář povídat o Vídni, a to poslouchala i dcera Tonča. Po svém otci nejspíš zdělila touhu po dobrodružství. Vídeň si během vyprávění docela živě představovala.

Samozřejmě, že čamrdář popsal i své řemeslo. Nakonec vytáhl z batohu jednu z těch perleťových škeblí, které si vynutil od mistra Kratkého místo dlužících zlatek. I tak měl ještě u toho držgreše nějaký foršus.

Lastura se zaleskla ve světle svíčky, a možná nepatrně rozzářila celou místnost.

Bucka ten ušlechtilý tvar zaujal. Znal říční škeble z nedalekého rybníka, ale takhle velký exemplář ho překvapil, nakláněl ho v ruce a poklepával a překvapilo ho dvojnásob, když Žampář vysypal na stůl hrst kulatých perleťových knoflíčků a šest jich přisunul k Tonče s doporučením, aby si je našila na blůzku.

Děvče se zprvu zdráhalo dar přijmout. Nebylo zvyklé přijímat cokoli od mužů a navíc takové zvláštní předměty. Ještě nevědělo co říct, a jak poděkovat, když jí otec vyzval:

„Ošetři za to pánovi ty jeho rozbolavělé nohy! Copak sis nevšimla, jak je má zkrvavené?“

Samozřejmě si všimla, ale cizímu člověku, který znenadání vpadne do jejich života dělat hned samaritánku, to ji přišlo dost abggeschmackt, jak by se to asi řeklo ve Vídni, kdyby Tonča šla do toho vysněného města sloužit. Takže poslechla. Ten chlap se jí zdál docela pohledný.

Když pak seděl Žampář na lavici u pece a Tonča mu mokrým hadříkem otírala odřené klouby a uviděla i velké podlité puchýře, nemohl si nevšimnout oblosti jejích neutěsněných ňader, rýsujících se pod blůzkou. I tmavě kaštanové vlasy, které jí padaly do tváře, zapůsobily. Rázem si uvědomil, a i naráz pocítil, že tuhle dívku chce.

Druhý den ráno, když se s přemáháním a notnou bolestí snažil nazout do ztvrdlých kožených bot, mu Alfons Bucek navrhl:

„Tak ještě zůstaňte. Kam byste chodil na štědrý den! Ty boty vám hned tak nezměknou.“

A dcera s matkou za jejich zády na sebe pohlédly. Matka s nechutí, dcera s jakousi nejasnou představou a možná nadějí dostat se z toho zapadlého městečka, kde jí nezbude než se vdát za prvního chlapa, který si o ní řekne. A bude to nejspíš pihatý Francek z Brhlíkovy manufaktury, kde se denně vídají u tkalcovských stavů. Jak může, tak se kolem ní motá, jenže zatím jí nijak k srdci nepřiřost.

Ten blázen Bucek navrhl Žampářovi, aby s novým řemeslem začal tady v městečku, a hned mu šel ukázat polorozpadlou kůlnu,

která by se dala vyspravit a možná v koutě postavit i provizorní pec, protože se jako pecař tímhle řemeslem jeden čas živil.

Žampář přemýšlel. Domů to měl ještě nejméně čtvrtinu cesty. Čím víc se bude vzdalovat od Vídně, tím hůř se do ní bude vracet. A on potřeboval mít s tím nenáviděným městem samozřejmě trvalý kontakt. Kam a komu bude prodávat ty vyrobené čamrdy? Nejlépe se mu pořád jevil mistr Kratky se kterým se dalo domlouvat česky. Z městečka do Vídně jsou pouhé tři dny cesty pěšky, na formanském voze snad jenom dva, což se Žampáři jevilo dosti podstatné. Formani by mu přece ten potřebný ponk rovnou dovezli až sem!

„Daly by se sehnat nějaký prkna a tu kolnu trochu vyspravit?“ zeptal se znenadání Bucka.

Žampář nebyl rozhodně jediný čamrdář, který ono řemeslo vynesl z Vídně. Šířilo se do okolí, ba dál, do sousedních zemí, hlavně do Čech, kde byli lidé ochotní se přizpůsobovat a pokoušet se vydělávat peníze nejen domácí tkalcovinou, na mnoha místech zaběhlou a tudíž už málo výnosnou, zejména když se objevovaly stále větší manufaktury, ba továrny, kde tkalcovské stavy poháněla vodní kola či stále se rozšiřující parní stroje.

V městečku se začalo mluvit o válce. Tkalci a soukeníci řešili ony problémy s Pruskem dalekosáhle a s přehledem, zejména po několika pivech v hospodách. Čamrdáři mezi ně nechodili, i když byli v městečku už čtyři. Žampář se svým uměním řemesla netajil a zasvětil do něj oba Buckovy bratry a jejich příbuzné. I tak bylo čamrdářské řemeslo v městečku posmíváno. Zvláště, když někdo z těch vzniklých a tudíž odvážných soustružníků perletě zasedl mezi tkalce za stůl v hospodě.

Proslýchalo se sice, že čamrdář vydělá víc než soukeník, ale zatím to nebylo nikým potvrzené a nebylo to ani moc znát. Na ručním stavu vydělal tkadlec něco přes tři zlaté týdně a to ještě musil vyrobené zboží nosit na zádech k faktorovi Královi do Strmněch, vzdálených osm kilometrů. Odnášel si útek i osnovu a doma na stavu ty dvě nitě pracně spřádal.

Jednou se přihodilo tkalci Brábníkovi neštěstí. Z dřevavého batohu, jak si zkracoval cestu lesem, vyčnívající útek zachytil za větvičky a téměř celý se z batohu vyvlékl.

Přišel na to pozdě. Už nešlo namotávat vlákno zase zpátky. Rozčílil se a místo domů zamířil s tím svým zbytkem v batohu, který vydal sotva na tři dny práce, rovnou do hospody.

„Tak jsem se rozhod,“ zvolal na ostatní sedící. „Že s tou tkalcovinou praštím. Za takovej ubohej žold se dřít už nebudu.“

„Co hodláš tady v městečku dělat? Vždyť jiný možnosti nenajdeš!“

Tkalcovina tu byla usedlá a léta vážená, protože živila mnohé. Ti, co neměli hospodářství, museli chodit na panské, či do vrchnostenského lesa kácet stromy a dobývat pařezy. Jiná vhodná práce se tu nejevila.

„Dám se k čamrdářům!“

Všichni na něho pohlédli trochu posměšně, ale i povýšeně. Jejich řemeslo tu mělo tradici, a nějaký přistěhovalec jim tu s čamrdářským řemeslem nemohl konkurovat, i když už si získal pár následovníků.

„Víš, co stojí takovej čamrdářskej ponk? Jako dva naše stavy! A nadřou se víc než my!“

„Ale vydělají!“

„Na kolik myslíš, že si ten Žampář za týden přijde?“

„Na dvojnásobek toho, co tkadlec, to si pište!“

„Kde by se vzalo?“ pochybovali přítomní soukeníci, jenže si nebyli jisti.

Druhý den zašel tkadlec Brábník za Žampářem s prosbou, zda by ho čamrdářskému řemeslu nevyučil.

Žampářovi se špatně nevedlo. Za tu dobu, co provozoval řemeslo v městečku na Vysočině, se už stihl oženit a v Buckově chalupě zbudovat provizorní půdní byt, kam se s Tončou přestěhovali hned po svatbě.

Buckova dcera byla holka rozumná a dobře si spočítala, že vdát se za Žampáře bude lepší než denně chvátat na šestou ráno do Brhlíkovy soukenické manufaktury, dřít celý den za stavem a domů přinést ke konci týdne všeho všudy dvě zlatky. Měla jen dvě podmínky: Chtěla, aby ji ještě před svatbou vzal čamrdář s sebou do Vídně a vysvobodil ji od té nenáviděné práce v tkalcovně.

Jednou, když Žampář donesl Kratkemu na zádech zase plný ruksak vyrobených perleťových knoflíků, ho mistr pozval do bytu, což nikdy předtím neudělal.

Seděly tam u stolu čtyři ženské a z hromady knoflíků vybíraly jednotlivé kusy, přikládaly je k podlouhlým postříbřeným kartám a připevňovaly je navoskovanou nití navlečenou do jehly.

„Knoflíky mi už nebudete nosit jen tak sesypané v ranci, ale pěkně našité na kartách, jak tady vidíte. Odběratelé žádají knoflíky vytríděné. Aby si mohli kontrolovat jejich jakost. Osmnáctky košilové našíváme na kartu s vyraženými dírkami. Vejde se na ni sto čtyřicet čtyři kusů. Tomu říkáme jeden grós! Knoflíky musí být vytríděné podle jakosti. Vy budete dostávat peníze za dodané našité grósy!

Záleží i na tloušťce a zabarvení. Teď už třídíme knoflíky na pět druhů. Když mi našijete mezi fajnové knoflíky tříčtvrtní, budu vám celou kartu počítat za horší jakost. Když ale našijete mezi fajnové knoflíčky tercie, nebo olámané zmetky, tak to od vás nevezmu. Tyhle našívací karty vám dám napoprvé zdarma. Jinak jsou tři za grejcar.“

Žampářovi se hned rozsvítilo. Nejen že už viděl, jak si pořídí od truhláře Dlaska bednu s příhrádkami a s rukojetí, kam našité karty pěkně uloží, a tu bedničku na zámek bude moci poslat po formanovi až na místo určení. Dovezou mu do městečka v pytlích i potřebný perleťový materiál. To všechno snadno zaplatí, a navíc bude ušetřen té dlouhé namáhavé cesty s ruksakem na zádech. Zároveň zaměstná novou našívací metodou panímámu za mzdu, i svou ženu Tonču, která už je zas v požehnaném stavu.

Hned jak slíbil Buckovi, že knoflíky bude vyrábět u něj v kolně za stavením, myslil na jeho dceru. Kvůli ní tu vlastně hodlal zůstat. Jednou se přece musí oženit a tady se mu naskýtalo kromě nabízených prostor pro čamrdářskou práci i vhodné děvče na vdávání.

Panímáma to pochopila první, když neodešel ani druhý a třetí den. Byla mu sice vděčná, že jí dává dvě zlatky týdně na stravu, ale nemohlo jí ujít, jak kouká na Tonču a jak s ní docela vybraně a nenásilně hovoří.

„Ten čamrdář tě dostane, ať chceš nebo nechceš, to je na něm vidět. Raději si vymíň už předem, jak se k tobě má chovat. Jestli si tě chce opravdu vzít, bude tu muset přestavět celej dům.“

To čamrdář dobře pochopil už zpočátku. Taky se na tom s Buckem tajně domlouval. Rozšířit zděnou chalupu nebylo snadné a bylo by to i drahé. Snáze se dalo vestavět podkroví po celé délce baráku. A protože zbyla ještě nějaká prkna po opravě kolny, začali s tím vzápětí. I když čamrdář tajně věřil, že až vydělá víc peněz, koupí nějaký neobydlený barák ve středu městečka, kterých tu bylo po nedávném požáru pořád ještě dost.

Předpokládaná válka se zřejmě nedala odvrátit. Prusové, jak se dalo vyčíst z novin, už okupovali Holštýnsko, které rakouské jednotky včas a bez boje vyklidily a stáhly se do Čech. Následně byly přerušeny diplomatické styky mezi Rakouskem a Pruskem.

To všechno pečlivě starý Bucek studoval, i když mu brýle na čtení novin moc nepomáhaly a některá slova z těch zmačkaných stránek, jak procházely mnohýma rukama, si musil domyslet. Přesto byl přesvědčen, že k válce neodkladně dojde.

Dověděl se o ní až třetí den po bitvě u Hradce, odkud hromadně utíkali rakouští vojáci a někteří, a bylo mezi nimi i dost raněných, se dostali i do městečka, kde si zřídili provizorní tábor. Purkmistr musil dát k dispozici místní školu, jako lazaret. Vojáci s sebou přinášeli tyfus a úplavici.

Proto se lidé vojáků zpočátku báli, přesto je musili živit. Naštěstí za pár dní táhli dál, směrem k Vídni, kam se všechna vojska stahovala. O tom masakru u Sadové věděli v městečku všichni, co s vojáky přišli do styku, i Bucek, který chtěl vzít jednoho raněného domů, jenže to panímáma striktně odmítla.

S cestami do Vídne byl teď na čas šlus! Ani formani si netroufali, báli se o náklad i své koně. Žampář hned pochopil, že nastala vhodná doba na uskutečnění vysněného plánu. Zašel nejprve za truhlářem Dlaskem i s nákresy, které už měl delší dobu připravené.

„Všechny dřevěné díly, co tu vidím, bych mohl zhotovit, až na to velký setrvačnickový kolo. To ať vám udělá kolář Dohnal.“ A začali stavět v městečku první ponk hezky od podlahy.

Nejjednodušší bylo vyrobit prahy a kolmo na ně nasazené stojny z bytelných trámů. Obě stojny se propojily podélnými fošnami a vytvořily jakýsi úzký stůl. Třetí byla na ně shora volně napojena. Mezi levou prodlouženou stojnu, a prostřední se muselo zavěsit na tokny hnací kolo, které kolář Dohnal zavčas vyrobil. A vyrobil zároveň i několik různě velkých koleček, jež spojil dohromady, do jakési pyramidy. Ta kolečka roztáčela osu stroje, zvanou špingle v různých požadovaných rychlostech podle toho, na které kolečko byla šňůra z hlavního kola nasazena. Kuželovému trojkolí říkal čamrdář po německu virtl.

Setrvačnickové kolo mělo skoro tři čtvrtě metru v průměru a zasadilo se do token ve stojnách. Pomocí klikové hřídele a převodu na šlapadlo se dalo šlapáním nohy kolo roztáčet. Šňůrou pak převést otáčky na virtl. Ten točil celou osou stroje uprostřed podpíranou kovovou mechanikou. Takové součástky už kovář nevyrobil. Potřebovali zámečníka. Jeden šikovný se v městečku našel. Nejen, že vyhotovil kovovou osu, na kterou virtl upevnil, musel se na ni dát našroubovat i dřevěný soudek, v jehož bocích byly vyvrtány otvory. Tudy vysoustruhované rondelky vypadávaly do jelkostnu, nastavené krabičky. Ono půrfutro na jehož konci byla nasazena půra, se muselo dát vyměnit za jinou součástku, sklíčidlo z jasanového dřeva, kam se zárodek knoflíku vmáčkl. Tak se vyvrtané knoflíky šrupovaly, zbavovaly kůry, ohladily a pak ještě pomocí různě tvarovaných pilníků, jímž se říkalo štály, trádovaly. Byly tak vytvářeny různé vzory. Nakonec se nasadil vrták pro vyvrtávání dírek do knoflíku.

Pravou, pohyblivou částí ponku byla půrmašina.

Čamrdář musel k půře navrtávanou škebli, kterou držel v ruce nebo v kleštích, silně přitlačit copnou. To byl rovně uříznutý špalík lipového nebo třešňového dřeva zasazený do železné osy stoje. Ta se na závitech pohybovala jak čamrdář pravou rukou otáčel paličkami-hevty a přitlačila copnu k perletové lastuře, a ta k roztočené půře. Ostré zuby půry se do tvrdé perletě někdy dost namáhavě zakusovaly. Proto na dobře vycentrované a nabroušené půře vlastně všechno záleželo. Vysoustruhovaná rondelka procházela pak tou kuželovou půrou, dlouhou několik centimetrů, do soudku s otvory a odtud vypadla do jelkostnu. I když při vrtání odkapávala z nádoby nad ponkem, zvané trokmašina, jejím prodlouženým hrdlem voda přímo na vyvrtávanou rondelku, vznikalo poměrně velké množství vápenného prachu. Ten se čamrdářům usazoval v plicích a na průduškách, ale to se v té době ještě nevědělo.

Po mnoha zádrhelech a obměnách se nový ponk dal konečně používat. Byl to první čamrdářský soustruh vyrobený v městečku, a ne poslední.

Truhlářům a místnímu zámečnickovi byly po čase zadávány zakázky od nových zájemců, kteří se čamrdářským řemeslem hodlali v městečku živit. Problémem byly půry. Vrtáky z ocelového plechu pro jednotlivé velikosti knoflíků. Ty se stále musely dovážet z Vídně, protože je v městečku nedovedl nikdo pořádně vyrobit.

Až jednou zaměstnanec firmy Starke & Kammerer František Háza, který přijel z Vídně na matčin pohřeb, se náhodně setkal se Žampářem a sám se nabídl půry čamrdářům z městečka zhotovovat a dodávat. Oba tím navázali přátelství téměř na celý život.

Prohraná válka s Pruskem mohla být zneutralizována jen Rakousko-Uherským vyrovnáním, které odsunulo Čechy opět na místo čekatele národnostního uznání. Naštěstí se to nijak markantně neprojevalo na čamrdářském řemesle, které v městečku už téměř zdomácnělo.

Výrobou perleťových knoflíků tu bylo zaměstnáno čtyřicet dělníků, kteří pracovali na třiceti poncích. Našíváním knoflíků si přivydělávaly ženské v domácnosti a leckteří chalupníci z okolních vsí zkoušeli půjčit si ponk na zimu, aby výrobou knoflíků nějakou zlatku do hospodářství získali.

Žampach uskutečnil svůj další plán:

„Kolik by ten váš dům i s přilehlým dvorkem stál?“, zeptal se vdovy Mátlové, která tu vyhořelou barabiznu vlastnila.

Bydlela u svého syna v Popelínku, a moc dobře se jí nevedlo.

„Když vám to prodám, neřeknete mladejm za kolik? Hned by mi to všechno sebrali. Na starý kolena bych neměla zase nic.“

„Šlo by to na splátky a peníze do záložny?“

„To by se dalo udělat? A na peníze by mi nemohli?“

„Ukládal bych vám ročně dvě stě zlatých po čtyři roky.“

„Takový peníze byste dal za tu zříceninu?“

„Potřebuju v městečku místo pro rozšíření výroby knoflíků.“

„A jak vám mám věřit?“

„Sepíšeme u advokáta smlouvu!“

„Jenže já už nikam daleko nedojdu!“

„Nevadí, advokát i se smlouvou přijede za vámi.“

Žampář koupil vyhořelý dům v Horní ulici, do roka jej opravil a do dvora přistavěl dílnu, do které postavil šest ponků a ještě bylo místo pro další. Časem vyučil i čamrdáře, kterým docela slušně platil.

Ze Žampáře se stával vážený občan městečka. Že byl vykázán z Vídně, to věděly naštěstí jen úřady. Dcery dal řádně pokřtít a jeho žena začala nosit do kostela a na různé místní slavnosti šaty podle

vídeňské módy, okoukané z obrázkových časopisů, čehož si lidé, zejména ženy tkalců, dobře všímaly. Jelikož ony na takový přepych neměly, posměšně a ze závidi jí říkaly Čamrdka. Což znělo někdy dost hanlivě.

K Tonče, která se teď hrdě podepisovala Antonie, se obrázkový časopis s vídeňskou módou dostal zcela náhodou. Bedřich Kratky do něj jednou zabalil našívací karty. A když jí ten obal dal Žampář na spálení, nadšeně ho začala prohlížet. Později, napsala Kratkemu a tak získávala časopis NEUE WIENER MODE sotva měsíc po vydání. Vůbec jí nevadilo, že už je hodně osahaný a pomačkaný. Se šicím strojem, který nakonec od muže dostala jako dar k narození třetí dcery, dovedla později malé zázraky. Leckteré ženské se k ní lísaly a ona některým opravdu nové šaty sama ušila. Na Žampáře si nikdy nikomu nestěžovala, i když jí vadilo, že se víc zajímá o řemeslo a na rodinu a na ni mu moc času nezbývá. Zařídila se podle toho. Zvala si pár svých ženských vrstevnic do znovicírovaného domu na nedělní odpolední sedánky, kde se podávala káva, bábovka a někdy i štamprlička.

„Víte že Přástková je zase ....?“

„To už budou mít šestý?“

„Ale jak je po těch pěti zhuntovaná, copak si nemůžou dát pozor?“

„Žádnej mužskej si pozor dávat nechce, to musí ženská bejt šikovná!“

„A jak to takový šikovný ženský dělají?“

„Ukážu vám, co jsem našla v tom módním časopise!“ vzpomněla si najednou Antonie a obrázkový měsíčník, který dostávala z Vídně, přinesla. Na předposlední stránce byla slovní reklama docela drobným písmem:

Zaručenou ochranu při milostných hrátkách a manželských povinnostech zajistí pánům náš výrobek v moderním gumovém provedení.

Podobnými tématy se ženy zaobíraly třeba celé odpoledne, protože mezi ně žádný muž nepřišel. Taky si později často prohlížely ten obrázkový časopis NEUE WIENER MODE a posuzovaly, jak které

šaty ženě mohou slušet, a hledaly podobné inzeráty, jenže v němčině jim moc nerozuměly. Některá uvažovala i o tom jak získat ten gumový předmět, který se už ve Vídni prodává, a kolik asi stojí.

Že se Žampář sešel s Hazou, zaměstnancem proslulé vídeňské firmy Starge & Kammerer, byla sice náhoda, ale víceméně historická nutnost. Háza, jak se mu tady po česku říkalo, přijel na pohřeb své matky a opouštěl prázdný dům, který dal na starost Žampářovi.

Jemných mechaniků v té době zas tak moc nebylo a pracovat ve specializované firmě vyrábějící přesné přístroje, jako theodolity, byla rozhodně výsada. Proto Žampáře překvalilo, když sám Haza, navrhl:

„Mohl bych zkusit ty pŕy zhotovit. Mám doma takovou malou dílnu. Dejte mi kousek jako mustr.“

Došlé pŕy od Hazy z Vídne si Žampář pochvaloval, proto se s nimi pochlubil.

Zanedlouho měl Háza objednávky od vícero čamrdářů z městečka. A protože se tohle řemeslo rozmohlo po celém kraji, dověděli se o nových pŕách i čamrdáři z okolí a přes Žampáře se je snažili objednat, až to přesahovalo možnosti výrobce.

V dopise, který Žampář dostal, stálo:

Už na ty vaše požadavky sám nestačím. Posílám do městečka jednoho šikovného tovaryše. Ať si zařídí dílnu v našem domě. Buď mu nápomocen. Objednávky předávej přímo jemu. Zvu tě do Vídne na Světovou výstavu, která se bude konat v květnu. Vezmi s sebou i manželku.

Tak se Antonie Žampářová znovu podívala do Vídne, ale už ne jako chudička venkovanka, ale jako žena s poměrně vytříbeným vkusem. Její šaty se na první pohled nelišily od oděvů místních paniček střední třídy. Musila si jen dokoupit slunečník. Ale jak se ukázalo, používala ho často spíš jako deštník.

Výstava v Prateru byla kolosální, jenže většinu dnů propršela. Žampář tu objevil i perleťové výrobky. Převážně knoflíky s různými složitými vzory, většinou od anglických a francouzských firem, jakož i

různé mašinky, které ty vzory dovedly zhotovit. Až žasl. Haza si je podrobně prohlížel.

„Takové by se tu také daly vyrobit, jenže bych musel mít především obráběcí soustruhy. Přemýšlím o tom, že jeden koupím do té mé dílny v městečku. Dala by se na něm vyrábět zatím jen kovová sklíčidla.“

Sklíčidla byla doposud dřevěná. Nasazovala se místo půry a knoflík pevně svírala. Jasanové futro mělo prohlubeň, kam rondelka zapadla a protože bylo nařezáno na čtyři stejné díly, dalo se sevřít i rozevřít rohovým kroužkem. V onom šlusu byl pak knoflík obrušován štálem, tříhranným pilníkem. Ošrupované knoflíky dostaly fazonu při trádování. Hulštálem nebo auzerštálem. Místo těchto ručních pilníků už měli Angličané na výstavě frézovací nože, které úkony prováděly jednodušeji a přesněji, až Žampář i Háza žasli.

Světová výstava Žampáře značně poučila. Objevil, že se z perletě dají vyrábět různé umělecké předměty. Přívěsky, ozdobné špendlíky, dokonce náušnice. Na lastury lze vyrýt nebo vybrousit ornamenty, dokonce obrázky i napodobeniny lidských tváří. Několik spojených a opracovaných menších lastur tvořilo umělé květy, dvě velké mušle spojené proti sobě, vytvářely třeba popelník. Byly tu i krásné krabičky vykládané perletí.

Vrátili se do městečka oba plni dojmů, které pak šířili. Žampář v hospodě, jeho žena na nedělních odpoledních dýchánkách, kterých se zúčastňovalo stále více žen.

Nebylo divu, že ji zvolily za předsedkyni ženského spolku Slovan, který tu v městečku po vzoru jiných spolků vznikl.

1875

V městečku už plně prosperovala Házova soustružnická dílna a vyráběla půry i kovová sklíčidla pro čamrdáře snad z celých Čech.

Šlo o širokou škálu velikostí. Od 14“ do 55“ linií. Měl s nimi takový úspěch, že si po čase v městečku založil oficiální firmu HAZA a spol. protože jejími podílníky se stali Josef Žampář a ještě několik místních čamrdářů. Půry od této firmy si objednávali soustružníci perletě až z Tachova, kam proniklo čamrdářství z Bavorska.

V městečku se objevila konkurence. Firma S. M. Hock Comp. poslala z Vídně svého zástupce Lichtnera s příručím, aby tu zřídili sklad perleti. U místních truhlářů a zámečníků dávali zhotovit ponky a ty pronajímali zájemcům.

„Otevřeli tu kancelář, kde je možné, získat ponk na úvěr a materiálu kolik kdo chce!“ přiběhl Žampář do parádního pokoje přímo z veřtatu, v zástěře, celý zaprášený tím bílým moučným prachem navrtávané perletě. „A taky budou odebírat všechny knoflíky, co tu čamrdáři vyrobí!“

„To ti přece nemůže vadit, jsi se svou dílnou samostatný výrobce a máš Krátkého!“ řekla nevzrušeně Antonie, která právě na šicím stroji došivala blůzku pro svou nejstarší dceru, a měla co dělat, aby Žampáře nevyplísnila za jeho zaprášené boty, které nechávaly stopy na koberci.

„S Krátkým to budu muset skončit! Po víc jak deseti letech. Na spolupráci s ním bych teď jen prodělával. Tihle odeberou všechno, co vyrobím a platí dobře. Dokonce mi nechají i lepší materiál. A o nic se vlastně nemusím starat. Ušetřím za cesty do Vídně. Tady se s nimi domluvím přímo, z očí do očí!“

„Tak proč si stěžuješ?“

„Protože tím Krátkého podrazím, i když to byl židák, který mě soustavně podváděl a okrádal. Ale měl jsem ho rád, navíc jsem ho moh taky někdy podvést já. Jednou jsem mu prodal třičtvrtky za fajnový. Celých sto grózů a on nic nenamítal. Dobrý čamrdářský časy se nějak vytrácejí. Teď tu bude vyrábět čamrdy kde kdo. Uvidíš, že za chvíli ty jejich slušný ceny spadnou. Nakoupím od nich zavčas alespoň materiál do foroty.“

„Takže ty se s nimi dáš do holportu!“

„Nic jinýho mi nezbyvá. Jinak bych časem zkrachoval. Jsou to vyděrači a vědí, co chtějí. Knoflíky teď odebírá Amerika v jakémkoli množství a oni s ní obchodují přímo, na rozdíl od Krátkého.“

V té době dochází k prudkému rozvoji perleťářství nejen po celých Čechách, ale i v Horních Rakousích a v Německu.

Za pouhé dva roky od vstupu firmy S. M. Hoch do městečka tu bylo najednou více jak tři sta perleťových soustruhů plně pracovní vytížených. Našíváním knoflíků se zabývalo až osmdesát žen. Žampach nutil svou manželku, aby místo šicího troje vzala do ruky jehlu a navoskovanou nit, protože firma odebírala raději knoflíky našité na kartách, místo sypaných, které stejně musela dávat našívat. Za sypané platila daleko méně. Větší velikosti od 24 linií se šily po dvaceti čtyřech kusech na krátké karty, což firma S.M. Hock žádala. K tomu účelu zřídila v městečku společnou třídírnu i našívánu, kde zaměstnávala podle potřeby i tucet žen.

Antonie většinou neprotestovala. Teď, po smrti matky, už sedala u našívání sama nebo se snažila přinutit k práci nezletilé dcery, což se moc nedařilo. Při různých spěšných zakázkách si zvala na večery své známé vrstevnice ze spolku a vyplácela je hned ten večer podle našitých karet. Byla to mezi ženami taková nevinná hra. Nešlo tu o výdělek, který dělal jen pár grejcarů, ale o rychlost a šikovnost, kolik která za ten večer našije karet. Žampář to neviděl rád. Při petrolejce se dala dost špatně určovat jakost a kvalita knoflíků. Proto donutil ženu, aby za denního světla vytřídila knoflíky podle jakosti do pytlíků a před každou ženu pak vysypala už vytříděnou hromádku. Kupodivu na to Antonie po krátkých odmluvách přistoupila, protože věděla, že cenu knoflíku určuje především jakost.

Čamrdářství v městečku se rozšířilo tak rychle, že se mezi veřtaty rozmohly i konkurenční boje. Mistři se nedokázali dohodnout na jednotné výši platů, a tak dělníci přecházeli od jednoho mistra ke druhému a někdy zase zpět, když poznali, že ten čamrdářský chleba je všude o dvou kůrkách. Aby si mistři zvýšili zisky, začali zadávat

dělníkům práci domů. Po týdnu dotyčný odevzdal vyrobené knoflíky a mistr mu po odečtení ceny materiálu vyplatil poměrně bídnou mzdu. Proto si obyčejně ti chytrí něco z vyrobených knoflíků ponechávali a prodávali je pokoutním obchodníkům s perletí, kterých se v městečku objevilo hned několik.

Jednou přijal Žampář zakázku, která se jevila z finančního hlediska výhodně, ale byla náročná v mnoha směrech. Už předem tušil, že s ní budou problémy. Šest set grósů fajnových knoflíků různých velikostí měl dodat do neděle a byla středa.

Jako vždy se něco pochroumalo. Jeden z dělníků se zranil, když neudržel při půrování v ruce plochou škebli, která ho ošklivě sekla do předloktí. A v sobotu se Žampář pohádal se svým nejlepším dělníkem Týmalem.

„Jak jsem ti říkal, Žampáři, v neděli přijít do práce nemůžu!“

„Ale já tě tentokrát moc potřebuju!“

„Zaříd' si to, jak chceš, ale v neděli musím s rodinou na pouť. Ženský i dětem jsem to slíbil!“

„Jenže my tu máme důležitou zakázku, za kterou dostaneme pořádně zaplaceno.“

„Zaplaceno chci dostat hned teď, tady na dřevo! Dělán pro tebe už dost let, abys poznal, že jsem poctivej pracant. Ale zítra nepřijdu a peníze na tu pouť potřebuju. Jinak bych dětem nekoupil ani cukrkandi!“

Pouť v lázních svaté Kateřiny byla slavná už od středověku. Dříve na ni chodila celá procesí. Z městečka to bylo dobrých šest kilometrů a zúčastňovala se jí i místní šlechta, která do zámečku, vystavěného nedaleko pramene, jezdila kočáry, zatímco všichni ostatní chodili pěšky. V současné době už nešlo jen o léčivý pramen. Objevovalo se tu čím dál víc nevídaných atrakcí, jako byly kolotoče, houpačky i střelnice, kde si přišli na své i mladíci a muži. Povíдалo se, že ti nejkurážnější se tu budou moci utkat s medvědem. Na což se připravoval čamrdář Emr.

„Tady máš, co sis tento týden vydělal, a když nepřiđeš v neděli do práce, nemusíš už chodit vůbec!“, vybuchl Žampář, což se u něj stávalo jen v řídkých případech, a hned toho litoval.

„Ty si myslíš, že si tu ten nejlepší mistr, ale vokrádáš lidi, jako ti druzí. Mě vemou všude všema deseti. U Emra v dílně, u Hanuse, u Proška a třeba i u Homolky! Já sem dobrej fachman a všichni to o mě tady vědí!“

Týmál sebral peníze a nebylo jich zrovna málo, protože Žampář ve snaze si Týmala udržet, mu celou zlatku přidal, ale čamrdář je shrábnul se stolu a vyšel z veřtatu, aniž se nějak rozloučil. Ani dveře za sebou nezavřel.

Bylo třeba honem sehnat náhradu, pokud chtěl čamrdář zakázku splnit v termínu.

V neděli ráno vzal trakař a začal objíždět ostatní čamrdářské dílny, zda by mu potřebné knoflíku na tu dodávku neprodali nebo alespoň nepůjčili.

„Dvacítek kolik chceš, ale čtyřiadvacítky nemám,“ odpovídali obvykle mistři, které oslovil.

Žampářovi chybělo v neděli odpoledne ještě dvacet grózů velkých knoflíků do zakázky. Tak sedl k mašině a vrtal rondelky, zatím co ostatní, kteří ve veřtatu zbyli, se snažili knoflíky opracovávat do požadovaných vzorů. Halámek na dvoře obstarával opalování ve speciálním komolém soudku, v němž byla voda s příměsí kyseliny. Jak soudek klikou otáčel, knoflíky se přesýpaly a získávaly konečný perleťový lesk. Musel je pak vypírat ve studené vodě a nasypal je tentokrát do osmihranného soudku s pilinami, který vypadal jako velké kolo štěstí, aby se vysušily a doleštily. Až pak je usypával na síto, se kterým tu čekala Antonie. Knoflíky byly zbaveny zbytku pilin a Antonie je mohla třídít podle jakosti a dát ženským k našívání. Jenže tentokrát ani ženské nepřišly v plném počtu. Pracovalo se celou neděli až do půlnoci, kdy upachtěný Žampář dovezl zhotovenou zakázku do kanceláře firmy Hock. Tam na něj oba zřízenci netrpělivě a otráveně čekali, aby mohly hned v pondělí brzo ráno putovat knoflíky dál do Vídně.

U čamrdářů, na rozdíl od tkalců, se v městečku pracovalo v neděli. Proto většina mistrů a dělníků do kostela na mši svatou nechodila a ostatní obyvatelé, zejména jejich odpůrci a starší ženy, je považovali za neznabohy. Zato se modřilo v pondělí. To čamrdáři vyspávali po práci nebo po večerních nedělních pitkách v hospodách. Po odevzdané zakázce si museli jít svlažit hrdlo vyprahlé od perleťového prachu několika půllitry, což byla přímo povinnost. Jenže leckteří čamrdáři si pondělí protáhli a přicházeli do veřtatů až ve středu, aniž by se mistrům omlouvali. Protože v té době byl v městečku perleťářů nedostatek, obyčejně jim zpoždění procházelo.

Týmala, který se den předtím pohádal se Žampářem, byl na pouti s dětmi nerudný, i když jim dopřál dvakrát houpačky a jednu kolotoče. V hlavě se mu to rozleželo. Věděl, že by se mohl vrátit, ale měl už tu svou čamrdářskou hrdost. Tak přemýšlel, ke kterému mistrovi by mohl v úterý zajít a požádat o práci. Nejprve to zkusil u Matěje Fišery, který měl sice malou dílnu, zato obchodoval s knoflíky a nejen přes rakouské firmy, ale spíš přes ty německé, které měly do Ameriky prostřednictvím svých přístavů blíž. Dostával také speciální zakázky, a proto potřeboval i dobré čamrdáře. Fišera bez rozmýšlení Týmala do svého veřtatu přijal, aniž se na cokoli ptal. Firma Fišera se za čas stala tou nejznámější, nejen v městečku.

V místnosti pronajaté u Ignáce Malíka se ve středu 5. září sešli mnozí čamrdáři z městečka, aby tu založili Společenství soustružníků perletě. Už bylo načase. Čamrdářstvím se tu živil kdekdo, aniž řemeslo slušně ovládal. Také to bylo na mnohých výrobcích znát. Překupníci však brali i zmetky, které pak prodávali do horších destinací nebo je šikovně vmanévrovali do solidních zakázek. Každý vandrovník, který do městečka přišel, se tu mohl u čamrd uplatnit.

Až to bylo do nebe volající. Čamrdáři si v městečku prakticky dělali, co chtěli. Jiní živnostníci jim vytýkali nejen podvody při obchodování s knoflíky, ale i přílišné holdování alkoholu, zejména kořalce, a časté rvačky v místních hospodách, dokonce na nože. Že pondělí co pondělí modřejí, a často až do středy nic nedělají, to už tu bylo běžným zvykem. Dovršila to vražda v hospodě u Drozdů, kde zůstat na podlaze ležet Vojtěch Kunst s propíchnutým břichem, načež za dva dny umřel.

Byl to jeden z těch vandrovníků, který se nedoučil ve Vídni. Nejspíš ho odevšad vyhazovali, tak putoval po místech, kde se perleťové řemeslo provozovalo a dostal se až do městečka. Po čtrnácti dnech pobytu a první výplatě ve veřtatu u mistra Vlčka, který si ho údajně moc necenil, se kvůli holce v hospodě popral na nože s mladíkem podobného osudu. Ten už pobýval v městečku více než rok a činil si na ono děvče větší nárok. Bezprostředně po svém mordýřském činu z městečka zmizel. CK policie po něm stále usilovně a bezvysledně pátrá.

„Měli bychom mu alespoň vystrojit řádnej funus,“ řekl předseda Společenstva Ondřej Hanus, kterého do funkce navrhl sám Žampář, aby nezvolili jeho, protože věděl, že s touhle funkcí to nebude jednoduché a on už si nechtěl přidělovat starosti. Rozhodli se, že společenstvo ten pohřeb zaplatí, protože dotyčný tu žádného příbuzného neměl, ani se vlastně nevědělo, odkud pochází.

První šel v průvodu ministrant s křížkem, pak s odstupem farář a za ním zpěvačky. Dobrovolně se přidala i většina muzikantů místní dechovky, což byli vesměs čamrdáři. Dva černí koně měli na hlavách ozdobné chocholy a funebráci na kozlíku štíhlé černostříbrné helmice. Rakev v pohřebním voze byla sice obyčejná, ale ozdobená třemi

věnci, na které se složili čamrdáři a hospodští. Za vozem s rakví prakticky nekrácel nikdo. Jen pár ženských, které chodily na všechny funusy, aby si zaplakaly.

„Takhle už to tady dál nejde,“ rozčílil se Hanus na příští schůzi Společenstva. „Musíme zavést pořádek podle živnostenského zákona. Každý, kdo tu bude chtít vyrábět knoflíky, musí mít průkaz způsobilosti. Živnost nebudou smět provozovat lidé trestaní a jiné živly. Taky bychom měli chtít od čamrdářů výuční listy, jinak jim mistři budou muset platit míň.“

Za učně mělo být vybíráno učňovské u všech mistrů stejné, které muselo stanovit Společenstvo. Jeden z mnoha následných problémů, který nebyl nikdy dořešen. Učeň a jeho zákonní zástupci byli povinni vzít na vědomí, že učedník je pánu učebnímu povinen poslušností, věrností a mlčenlivostí, pilností a slušným chováním. Což se dodržovalo sotva z poloviny. Mnozí učedníci se stávali služkami pro všechno. Někde museli mýt podlahu i u mistra v bytě. Jiní byli až příliš líní, někteří dokonce čamrdářské práce neschopní. Nebylo divu, že docházelo i ke stížnostem. Většinou na učně, kteří neměli valný zájem řemeslu se naučit. S největšími a nenapravitelnými lajdáky býval učební poměr přerušen. Byly i případy jiné. Matka učně Josefa Bednáře si došla na výbor společenstva. Že prý mistr Matěj Povolný, u něhož se Josef učil, neplní, co bylo domluveno, totiž, že koupí učedníkovi boty a za každý týden mu vyplatí třicet grejcarů. Za to měl učedník zhotovit třicet grósů nepůrovaných knoflíků. Když nepochodila u společenstva, stěžovala si až na okresním hejtmanství. Mistr se ohradil:

„Učedník chodí místo do kostela, kam jsem se zavázal ho posílat, pytlčit ryby. Práci odbývá a třicet grósů nepůrovaných knoflíků zatím nikdy nevyrobil!“

Výpověď mistra potvrdili jeho dva oddaní dělníci z veřtatu a tím byl spor vyřešen.

Čím víc se v městečku knoflíků vyrábělo, tím se na jejich prodeji i na nákupu perleti živilo nebo přižívalo více obchodníků a

kšeftsmanů. Patřil mezi ně i Matěj Fišera. Byl vyučen kupcem, provozoval výrobu sirek, vyráběl luby k sítům a začal obchodovat i s knoflíky. Synovce Jana dal vyučit perleťářem u německé firmy Korompai v Kraslicích. Sám obchodně cestoval. Navštěvoval obchodníky převážně v Německu, a vydal se i do Anglie. Při cestách získával objednávky pro čamrdáře v městečku. Dokonce jednou potvrdil objednávku na jemné bílé knoflíky z materiálu Macassar, který se sice z Cejlonu dovážel do Anglie, ale v Evropě se zatím o tomto druhu perletě jen povídalo. Zakázka byla skvělá a mohlo jí zhotovovat více čamrdářů, ale požadovaný materiál tu byl nedostupný. Zkoušelo se ho získat přes Vídeň, ale nakonec koupil Fišera pár beden přímo v hamburském přístavu. Tak konečně byla roku 1886 do městečka z Německa dovezena jedna zásilka macassarových ulit, jejichž kvalita výrazně převyšovala dosud užívané podřadné druhy perletě, což byl vesměs egyptský a panamský materiál. Dobří čamrdáři hned zbystřili a ti majetnější macassarové lastury do foroty nakoupili a neprohloupili. Byly to šálky větší než mužská dlaň a na některých se objevovaly výstupky, které ulitu na první pohled znehodnocovaly, než se přišlo na to, že v té vypouklině se skrývá pravá mořská perla. Někdy byla i z poloviny vidět. Bývala to mimořádná událost a ještě než ji dotyčný čamrdář úspěšně vyloupl, vzal onu magasovou šálku, jak si tu nový perleťový materiál perleťáři vzápětí pokřtili, a název patřičně zkrátili, mezi ostatní čamrdáře do hospody.

„Rozbrousil bych to pilníkem a rozlomil!“ radil jeden. Navrtal bych to půrou těsně vokolo!“ mínil jiný.

„Taky by se dala vydloubnout nožem!“

Některé perly se dostávaly z lastury dost těžko, protože se nesměly poškodit. Čamrdáři je nadšeně vylupovali a pokud jich během času získali víc, prodávali je zájemcům, jako byl Ignác Malík, který na tomhle kšeftu poměrně zbohatnul. Některé manželky čamrdářů se po čase pyšnily perlovými náhrdelníky. Z magasu chtěl zakrátko vrtat knoflíky každý čamrdář, protože věřil, že i on tu perlu najde. Problém byl, když jí našel dělník nebo tovaryš, kterému de fakto patřila. To se pak musel s mistrem dohodnout a získal za ni

prémii, podle toho, jak byla velká. Nebo škebli jednoduše sbalil pod košili a perlu doloval tajně až doma.

O knoflíky z bílé perleti vznikl v krátké době obrovský zájem a zakázky se jen hrnuly. Většina knoflíků byla vyvážena do Ameriky. Jednak přes vídeňské vývozní společnosti, ale i přímo, jak se o to pokoušela firma Jan Fišery. Pár lidí z městečka se už do Ameriky odstěhovalo a někteří zdatní se jali v Americe obchodovat. Perleťové knoflíky nebyl špatný artikl. A tak navázali s domovem výhodnou spoluprací a nakupovali knoflíky přímo od dodavatelů z městečka. Byly to zlaté časy čamrdářského řemesla.

1890

Amerika, bájná Amerika. Téměř všichni tu o ní mluví už hezky dlouho. Dokonce si s ní někteří dopisují, protože tam za tu velkou louži odjeli jejich příbuzní či známí.

Leckdo z městečka s ní přímo obchoduje, prostřednictvím firmy Jana Fišery a Antonína Hrbka. Knoflíky putují přes Hamburk a parolodní společností přímo do New Yorku. Amerika po perleťových knoflících šílí. Pořád jich má nedostatek. Dokonce někteří čamrdáři se už z městečka do Ameriky odstěhovali i se svými ponky. Píší, že se tam na knoflíkách dá dobře vydělat a zvou další. V New Yorku prý je jedna celá okrajová čtvrť, kde žijí sami čamrdáři. Nejen v New Yorku, ale i v Newarku, Wieffieldu, Astorii, Little Ferry a Hudsonu jsou čamrdářské kolonie, převážně českého původu. Zakládají se dělnické vzdělávací spolky, vychází tisk dělnických Sokolů. Amerika otvírá všem přistěhovalcům svou „zlatou bránu.“

Čamrdáři z městečka zatím znali Ameriku jen zdáli. Ale přibližovala ji každá barevná pohlednice, každý dopis a vzkaz, které tu někdo obdržel. Pohlednice pak většinou kolovaly po hospodách a všichni obdivovali vysoké mnohapatrové domy, ty neobvyklé stavby vypínající se do výšek. Městečko v těch letech s Amerikou žilo v jakési přátelské symbióze, až do onoho zákona navrženého senátorem Williamem McKinnleyem, pozdějším prezidentem, kvůli ochraně americké průmyslové výroby před zahraniční konkurencí. Sazebník vešel oficiálně v platnost 10. října 1890. Zvyšoval cla na dovezené výrobky o téměř 50%. Postihl mimo jiné i dovoz perleťových knoflíků.

Už dříve prosakovaly poplašné zprávy z poza velké louže a dostaly se v dopisech konkrétně i mezi čamrdáře v městečku. Jak psal Vojtěch Lauda, který už měl americké občanství v kapse:

„Tady ve Spojených státech panuje přesvědčení, že se všichni co obchodují s Amerikou, na ní obohacují a dělají si z ní dojnou krávu, čemuž chce ten McKinley Bill zatrhnout tipec. Budete vidět, až ten zákon prosadí, že už to nebude jako dřív a ty vaše čamrdy se do Ameriky vyvážet přestanou. Nechci vás strašit, ale spíš poradit: Seberte se, sbalte kufry a přijedte sem, dokud je to výhodný a levný. Tady se uchytlí každéj dobřej čamrdář.“

I tehle dopis koloval po hospodách v městečku a mnozí čamrdáři, kteří měli i jiné zakázky a byli spíš svými výrobky napojeni na Vídeň, se pošklebovali, a jiní kroutili hlavou a jeden vtipálek rovnou pronesl:

„Jestli ten Lauda nechce náhodou taky kandidovat na prezidenta Ameriky!“ a sklidil za to pochvalný smích.

Jenže ten vtip se mu nepovedl. Poznali to brzo všichni výrobci perleťových knoflíků v Čechách i v jiných evropských destinacích.

Žampář už dříve předpovídal, spíš měl předtuchu, že ten čamrdářský rozmach nemůže trvat věčně.

Proto měl i svůj tajný plán, který se znenadání stával reálnější, když se ujistil, že Amerika to s tím McKinley Bill myslí vážně.

„Je to špatný, řekli mu u firmy S. M. Hock. Na zakázkách do Ameriky nic nevyděláme, všechno pohltí navýšené clo. S Amerikou budeme musit skončit. Ozdobné knoflíky bere ještě Francie. Ale jen v malém množství.“

Jan Fišera tu svou firmu zavřel natrvalo. Mnohým tu odprodával perleťový materiál, včetně Burghosu, a zadával nemalé objednávky, na kterých leckterí mistři slušně vydělávali. A vzápětí i s rodinou odplul do Ameriky, což vyvolalo u čamrdářů dost velké vzrušení.

Na podzim r. 1890 se sešlo Společenstvo soustružníků perleť na valné hromadě, aby řešilo jak a kde získat nové zakázky. Nikdo nevěděl co dělat. Čamrdář Chvátal navrhoval posílat do Ameriky polotovary, čili nedírkované knoflíky, které by novým clem nebyly zatížené, ale to by znamenalo sypat každý veletucet do papírových sáčků, jako zvláštní zboží. Dle jeho pokusů se na tom dalo vydělat 4-5 zlatých týdně, ale to na dlouhodobější uživení rodiny rozhodně nestačilo.

Všichni čamrdáři v městečku už věděli, kolik stojí cesta za moře. Lodní lístek za 120 zlatých a s příplatkem deseti zlatek ho prodával v městečku Jakub Kupec, který si tu zařídil pobočku Hamburské paroplavební společnosti hned, jak se zájem o cesty za oceán

v městečku projevil. Prvně to hromadně zkoušeli mladí muži, kteří se nechtěli nechat zapsat a odvést do rakouské armády.

„Asi nebudeš souhlasit,“ řekl jednou večer ženě Josef Žampář.

„My do té Ameriky musíme také, nic jiného nám nezbývá!“

„To říkáš vážně?“

„Je mi líto...“

„Ale proč?“

„Tady už nám pšenka nepokvete, s čamrdami je tu nadlouho konec.“

Najednou se mu žena z ničeho nic vrhla do náruče.

„Nebreč,“ utěšoval ji, „třeba se ti v Americe bude líbit.“

„Vždyť já nebrečím ze žalu, já brečím z radosti. Na Ameriku myslím už dávno!“

Ukázalo se, že do Ameriky se vydají Žampář se svou ženou sami dva. Dvě starší dcery už byly provdány. Jedna dokonce za tkalce, kteří na Ameriku nemyslili. Ta prostřední se odstěhovala do okresního města. Jen nejmladší Kateřina Ameriku odmítala. Dokud nevyšlo najevo, že má už dva roky tajné pletky s jedním Žampářovým tovaryšem.

„Co kdybychom ji ještě před odjezdem tady provdali!“ navrhla Antonie. „Necháme jí dům a ty svému tovaryšovi veřtat. Kdyby se nám v Americe nelíbilo, můžeme se kdykoli sem vrátit.“

Jako obyčejně, Žampář se svou ženou souhlasil. V mnohém jí byl vlastně vděčen za rozumnost a vstřícnost, s jakou přijímala jeho návrhy a vylouvala mu některé vrtochy a neuváženosti. Proto musel přistupovat i na ty její. Dceři a tovaryši Emanuelovi Cimlerovi dali požehnání hned příští týden, aby se veselka dlouho neodkládala.

A neodkládala se ani cesta do Ameriky. Byly to hromadné výpravy čítající vždy více rodin, aby se při té dlouhé cestě dalo snáze vzpomínat a zapomínat na domov, kam se už mnozí nikdy nevrátí, ani znovu nepodívají. V tom období odjelo z městečka do Spojených států amerických téměř čtyři sta čamrdářů.

Ti, kteří zůstali, knoflíky vyrábět nepřestali. Sem tam se přece jen nějaké zakázky objevily a nestalo se, že by dobrý čamrdář byl dlouho a úplně bez práce.

Společenstvo, vzalo na místo Žampáře do předsednictva jeho zetě Cimlera. Navíc rozhodlo, snad aby nějak pozvedlo sebevědomí těch, kteří zůstali, prostě všech zbylých perletářů, že obešle svými výrobky Zemskou výstavu, která se měla konat v Praze v roce 1891.

Hodně se diskutovalo, co na tu výstavu kromě knoflíků poslat.

„Mělo by to být něco zvláštního, co by rázem upoutalo!“ Řekla novopečená manželka Emany Cimlera, když se v posteli novomanželsky pomilovali a ještě se jim nechtělo spát.

„Něco velikýho!“

„Jako ten tvůj?“

„Daleko většího!“

„Jako Eiffelovka?“

„Jako Eiffelovka!“

„Eifelovka z knoflíků? To bysme je museli navlíkat na dráty, aby stály!“

„My je budeme našívat!“ řekla rozhodně Kateřina a vrhla se znovu požitkářsky na svého muže, protože už měla v hlavě jasno.

Společenstvo rozhodlo, že na Zemskou výstavu do Prahy odešle kromě ozdobných knoflíků, z různých čamrdářských veřtatů i vyleštěné burghosové šneky proměněné v popelníky na doutníky, či z malých ulit lotosové květy. Na macassarové lastury dovední čamrdáři ryli obrazy ptáků, motýlů, dokonce jeden z vlastenců se rozhodl vyrýt do vnější strany lastury siluetu Hradčan. Návrh Emanuela a Kateřiny Cimlerových na vytvoření Eiffelovy věže z knoflíků se zdál zpočátku nereálný, ale když Cimler vysvětlil, že knoflíky se budou našívat na zpevněnou sametovou podložku a to částečně přes sebe a budou k tomu moci být použity souběhy a místy i nepotřebné zmetky, dali mu členové výboru velkodušné svolení.

„Když budou Cimlerovi vyšívát Eiffelovku, my s mámou vyšijeme znak Českého království. Perleťového lva na červeném sametovém podkladu.“ Vyrukoval vzápětí s nápadem Josef Izer zvolený předseda výstavního výboru. Ten měl všechny aktivity kontrolovat, aby byly vyhotoveny včas.

Na výstavu čamrdáři z městečka zaslali: Znak království českého, jakož i Eiffelovu věž z perleťových knoflíků. Navíc i znak městečka. Bílého jednorožce v modrém poli. Členové družstva se na výstavě prezentovali i dalšími exkluzivními výtvoři z perleť.

Úspěch byl překvapivý a nečekaný. Psaly o něm nejen noviny, ale chválu bylo slyšet i ve výstavním paláci, kde návštěvníci tyto perleťové skvosty hlasitě obdivovali.

Všimla si toho i vláda, která chápala jak těžce zasáhl toto odvětví Americký celní zákon a přiřkla čamrdářům do městečka plných 900 zlatých finanční podpory.

1906

Krizi, kterou perleťářskému řemeslu způsobila Amerika, leckteří čamrdáři jakž takž přestáli. I když mnoho veřtatů zavřelo a na různých místech Čech, ale i v Rakousku a Bavorsku, čamrdářství hromadně skončilo. Většinou na malých a odlehlých místech a vsích, kde v té mizerii už nemělo cenu knoflíky vyrábět, protože se nedaly kloudně zpeněžit.

Z městečka odplulo do Spojených států víc jak čtyři sta čamrdářů s celými rodinami. Ne všichni se šťastně uchytili. Ani Žampář nebyl s Amerikou příliš spokojen, proto často měnil své usazení a stěhoval se z místa na místo.

Antonie Žampářová psala své dceři Kateřině:

Já nevím, co s tím chlapem je. Nikde tu dlouho nevydrží, a při tom práce je dost a dobře placená. Už několikrát si mohl otevřít vlastní dílnu. Sehnal by zakázky i dělníky. Tady převážnou práci na čamrdách zastávají ženy. Mají šlapací kovové mašinky a na nich knoflíky trádují, dírkují i zdobí a někde ty mašinky pohání dokonce elektrický proud. Jenže on tu pořád něco hledá. Jednou se mu nelíbí krajina, pak veřtaty, dokonce se hádá se spolupracovníky. Mně se zdá, že se mu stýská a nechce to přiznat. Jednou jsem mu řekla: Tak pojedeme domů. Ale on že ne, a přestěhoval se do New Jersey, což je blízko New Yorku, protože v tom velkém městě kde, je strašnej ruch a shon, se mu nelíbilo, i když jsme žili ve čtvrti plné krajanů. Já byla už párkrát na Pátý evenue, což je ta nejrušnější třída, kde dostaneš všechno nejlepší na světě, ale na to mají jen boháči. Amerika je plná bohatejch lidí, jenže je tu ještě víc chudáků, kteří nemají co do huby a umírají třeba na ulici, aniž si jich kdo všimne. V Americe se musí umět postarat člověk sám o sebe jinak dopadne špatně. Posílám Ti deset dolarů, to není málo peněz, snad je v dopise dostaneš. Napiš, jak vám to jde s Cimlerem. A jestli už čekáte to mimino. Máma.

Jen co odpluli poslední čamrdářtí nadšenci do Nového světa, ti zbylí se rozhodli uspořádat místní pracovní poměry a mzdy, které byly

v perletářském odvětví značně neurovnané. Pracovní doba nebyla dosud stanovena, každý pracoval, jak dlouho chtěl, nebo jak mu nařídil mistr. Proto docházelo k mnohým dohadům, hádkám a rozmíškám. Bylo zvykem, že v pondělí se „modřilo“, v sobotu a v neděli se dohánělo, co se za týden nestihlo. Perletářští dělníci tyto poměry kritizovali a dokonce došlo i na stávky.

V roce 1906 schválil krajský soud v Táboře stanovy nového družstva. Podíly byly stanoveny na 100 Kr. na člena. Na nejbližší valné hromadě se usneslo, že bude zavedena pravidelná desetihodinová pracovní doba od sedmi hodin ráno do sedmi večer. S přestávkami na oběd a na svačiny. Ale vytvořit nový jednotný mzdový sazebník se zatím nepovedlo.

Velký význam pro řemeslo měla i Živnostenská škola pokračovací doporučená městskou a místní školní radou a schválena ministerstvem kultu a osvěty. Navštěvovala ji pak většina čamrdářských učňů.

S Amerikou se komunikovat nepřestalo. Později to přinášelo i výhody. Knoflíky tam vrtali převážně z místní škeble lovené v ústí řeky Mississippi. Někteří obchodníci s perletí tu perleť začali dovážet do městečka, protože byla lacinější a lépe se zpracovávala.

„Aby si člověk na tom jméně Mississippi překous jazyk! Co kdybychom těm nažloutlejším škeblím říkali krátce Mišina? Stejně tak nějak podobně smrděj!“ navrhl jednou v hospodě čamrdář Hloušek a ten název se v městečku ujal.

Taky se v dopisech z Ameriky objevovaly obrázky a prospekty různých strojů obrábějících perleť, které vznikaly v Brooklinu ve firmě Karla Schorbera pocházejícího z Čech. Ty po jednotlivých kusech získávali i místní čamrdáři a ostatní je vesměs obdivovali a toužili po nich. Jenže ve větší míře byly zatím nedostupné a tady nezhotovitelné.

Od začátku devadesátých let se perletáři v městečku mohli scházet v čtenářsko-vzdělávacím kroužku. Ale protože to byl spolek vlastenecký, každá schůze musela být povolena okresním hejtmanem.

Spíše se po celotýdenní práci sešly celé čamrdářské rodiny k pobavení a osvěžení, a tak vznikly odpolední výlety do obecního lesa Hájek, na nichž později vyhrávala i muzika a zpívaly se kuplety.

Povolení ke konání výletů získával z hejtmanství předseda sdružení dělníků a dělnic a jejich pomocníků, Leopold Pokorný.

„Uspořádáme v sále hostince u Dvořáků přátelský večírek,“ navrhl jednou Kateřině Cimlerové, která se pravidelně zúčastňovala většiny akcí, na rozdíl od svého muže. Ten se nechával přemluvit jen zřídka, ale na ten přátelský večírek se podvolil přijít, protože byl rozhodnut svou ženu samotnou už na podobné akce nepouštět. Jak se domníval a jak zaslechl z veřtatu, kde se to šušovalo mezi dělníky tak, aby vše slyšel, Kateřina tančila s každým, kdo ji požádal, zejména s oním Pokorným, který to všechno organizoval, možná, že kvůli ní. Dokonce se osmělil přijít až k nim domů, když dostal povolení k přednesení kupletů, které s Kateřinou nacvičovali.

„Uvedení výstupu „Přednáška ve škole šošovické“ nám hejtman zakázal“ oznamoval Kateřině, aniž si přítomnosti jejího muže všímal.

„Měl vám zakázat všechno!“ Rozkřikl se na něho Cimler. „Vypadni z mého domu a už sem nechod'. Moje žena žádné kuplety s tebou už nikdy zpívat nebude!“

Pokorný se odporoučel vzápětí, nechtěl vyhrocovat stav, o kterém už se v městečku šušovalo skoro nahlas.

„To není tvůj dům!“ obořila se na muže Kateřina. „Tehle barák odkázal táta mně, jestli se nepamatuješ! A je to i v zápise u notáře. Ty z něj nebudeš nikoho vyhazovat! Tobě patří jen veřtat, kterej jsi už málem dostal na buben. Starej se o čamrdy a ne o kuplety, já si budu zpívat, co chci a s kým chci. A nezakáže mi to ani okresní hejtman, natož ty.“

Situace v rodině byla kritická a nezdála se urovnatelná. Zejména proto, že dítě, které si pořád přála babička z Ameriky, ale i Kateřina, zatím nepřicházelo.

Někteří čamrdáři se během let z Ameriky vraceli domů. Buď v řemesle neuspěli nebo si spočítali, že tady v Čechách jim to půjde se založením vlastní firmy líp. Dřívější krize už byla zažehnána a o

perleťové knoflíky jevílo Rakousko-Uherské mocnářství zájem stále větší. Američtí výrobci perleťových knoflíků se nezabývali exportem, stačila jim místní odbytiště, která zahrnovala celé Spojení státy a částečně i Kanadu.

Pro export do ostatních destinací světa tu v městečku byly zase dveře otevřené.

Nově založené Výrobní družstvo soustružníků perleť mělo i nového účetního. Stal se jím Antonín Gruner, který na nejbližší schůzi hlásil:

„Máme zisk ve výši 2069 Kr. a hodnota jednoho podílu nám vzrostla ze 100 na 118 Kr.“

To bylo povzbudivé pro všechny členy družstva a někdo dokonce o té nové a úspěšné éře napsal Janu Fišerovi do Ameriky.

Ten pochopil, že konkurence tam doma, kde ještě pokrok nezasáhl mohutně i do perleťářské výroby, bude nepatrná. V Čechách se začátkem nového století ještě v mnoha veřtatech šlapal ponk, a rondelky se opracovávaly postaru, kdežto v Americe už v hojné míře, vlastně všude, se používaly stroje: vrtací, rovníací, tvarovací, dírkovací, velká řada strojů zdobících a dokonce byly vymyšleny stroje třídící, o čemž čamrdáři v městečku neměli ani ponětí, a ti co měli, si o nich mohli nechat zatím jen zdát.

„ Přijede Fišera!“

Zaznělo jednou od dveří hospody u Emrů, jak to tam zahulákal čamrdář Cimler, který se to dověděl z dopisu, co právě dostala jeho žena Kateřina z Ameriky od své matky.

Ještě před několika měsíci žilo mocnářství v poklidu a poměrném blahobytu. Než došlo k té neblahé události v Sarajevu. I když mnozí zasvěcení a znalí situace na Balkáně následníka trůnu varovali, aby do vosího hnízda, kde se to pořád pere na nože, v té době manévrů nejezdil.

„Já vám to říkal hned! To nedopadne dobře!“, snažil se čamrdář Míka rozvíjet své politické názory v Panské hospodě, než ho hospodský rázně zarazil. Teď bylo nebezpečné vést jakékoli řeči o možné válce, protože špiclové měli uši nastražené. Kdo byl v městečku špicl se vědělo jen o Brýmovi, na kterého si tu každý dával pozor.

Většina čamrdářů tomu atentátu nevěnovala valnou pozornost. Čamrdám se dařilo, o perleťové knoflíky byl ve velké části Evropy stálý zájem. Dílny, kde pracovalo i třicet dělníků, byly poháněny vodní silou, někde dokonce už elektrickými motory a pokrok, který sem přivezl Fišera z Ameriky v podobě různých obráběcích mašinek a strojů, usnadňoval základní práce, urychloval a zkvalitňoval výrobu, která už se přestávala vyplácet provozovat v malých veřtatech. Všechno směřovalo k velkovýrobě a odbytiště se rozšiřovala do mnoha částí světa.

„Kdyby ten zatracenej de Este seděl doma na prdeli, tak k ničemu takovému nedošlo!“ rozumoval Míka, ale v jiné hospodě. Tam si zas od něho chlapi odsedávali, aby se do něčeho nenamočili. Protože už to opravdu začínalo smrdět válkou.

Dva dny po Svaté Anně vydal císař František Josef I. manifest, kterým vyhlásilo Rakousko-Uhersko válku Srbsku. Mělo to být jen takové pokárání a spíš důtka, za což to mnozí čamrdáři v městečku brali, dokud nedostali povolávací rozkaz.

Tři stovky místních čamrdářů byly odeslány na frontu během prvního týdne té Velké války, kterou pak nazývali Světová, a téměř třetina se z ní nevrátila. Kateřina Cimlerová přišla o svého muže v roce 1916. Padl na ruské frontě, kde se většina Čechů nechávala dobrovolně zajmout, nebo přecházela bez zábran k nepříteli, aby pak mohla bojovat v Československých legiích.

Výroba perleťových knoflíků hned zpočátku války začala váznout. I když všechny čamrdáře naráz neodvedli.

Především začala být nouze o perleť. Ta se dovážela vesměs ze zámoří a světová válka bránila jakémukoli obchodu. Většina výrobců posléze práci zastavila. Ti, co ještě nějakou perleť měli, dávali jednotlivcům surovinu na práci domů a platili jim 10 korun týdně, jen aby se řemeslo v městečku udrželo.

„Za takovou almužnu už nestojí ani roztáčet ponk!“ hudovali někteří, co museli živit větší rodinu.

„Když nebudete mít práci jako živnostníci, naženou vás do armády a budete maširovat rovnou na frontu!“ vysvětloval jim majitel velké dílny Arsenius Čtverák, který tu desetikorunu poskytoval, i když knoflíky už neměl kam a komu prodat a musel ten velký veřtat rozpustit.

Někteří čamrdáři výrobci chodili pomáhat sedlákům na pole, zvláště o žních a při sběru brambor, aby si pár zemáků mohli přinést domů. Protože začal hrozit hlad.

„Jak dlouho ta zkurvená válka bude ještě trvat?“ stěžoval si čamrdář Vojtek, když mu přinesl hospodský domácí pivo v lahvi.

„Chutná to docela dobře. Z čeho to děláš?“ vyzvídal.

„To ti prozradím, až válka skončí a začnou znovu dodávat pivovary.“

„To bude kdy?“

„Zpočátku se říkalo, že to skončí do vánoc, pak do roka a už se to táhne celý dlouhý čtyři roky. Víš, co to musí stát peněz? Kde na to ty válečníci berou?“

„Taky někomu, sakra, musí docházet munice.“

„Munice je pořád dost, ale lidi jim začínají chybět. Prej už jich padlo na každý straně kolik miliónů.“

„Jestlipak se to Rakousko zase po takový válce zmotá? A co z něj zbyde?“

Nezbylo z něj prakticky nic. Jen malá zemička, a veliká Vídeň, na kterou už se tu nikdo nechtěl znovu upínat.

1920

Bezprostředně po válce a po vzniku republiky se zbylí perletářští podnikatelé v městečku pokusili o sjednocení všech výrobců perletového zboží z celého nového státu.

Jan Fišera navrhl ustanovení Svazu perletářských výrobců pro celou Československou republiku. Centrem svazu se stala Praha. V dozorčí radě byli i čamrdáři z Tachova, z Němčic na Moravě, z Předína a z dalších míst republiky, kde se ještě výroba perletových knoflíků udržela.

Byla uzavřena smlouva se Živnobankou, která poskytla peníze na dovoz materiálů.

A nakupovalo se velkoryse.

„Měli bychom objednat všechno, co se dá dneska sehnat a je k mání“, rozhodl Jan Fišera: „Linghu, Panamu, Starksbay, Tahitu, Macassar, Egypt, Burghos, Goldfisch a z Ameriky Mississippi, ať máme nějaký zásoby. Perleť se nekazí!“

„Objednávky činí 766 tun materiálů a měly by stát celkem 1 476 691 Kč!“ informoval s obavou Fišeru jednatel Boháček.

„Neboj se, to zaplatíme.“ Uklidňoval ho Fišera. Z Ameriky měl s obchodováním bohaté zkušenosti. „Nějak to každopádně dopadne!“

První zásilka byla 22 Kč za jeden kilogram! To se všichni radovali. Ale šlo jen o podřadnou perleť. Za další dodávku zaplatil Svaz už více. Jenže dovozní ceny prudce stoupaly a Svaz začal mít obavy.

„Tohle nemůžeme nikdy splatit!“ hořekoval jednatel Boháček. „Za poslední dodávku Macassaru nám účtují 156 korun na kilo!“

„Tak to jsme v troubě!“ usoudil Fišera. „Touhle částkou nás odrovnali! Musíme další objednávky ihned zrušit!“

I tak byl Svaz perletářských výrobců v ČSR natrvalo vyřízen a musel být vzápětí zlikvidován, ještě než se skutečně rozjel. Dluhy platili bývalí členové svazu až do roku 1925. Fišerovi nemohli ostatní přijít na jméno.

Ztrátový nákup perletě se podepsal i na finanční ztrátě družstva v městečku, která činila víc jak 250 tisíc a proto byl místo Jana Fišery zvolen předsedou Ladislav Šimlička. Ztrátu odepsalo družstvo členům z běžných účtů.

„Že jsem do toho družstva lez,“ stěžoval si Karel Šimek, který se zapojil do společenství hned vzápětí, jen se vrátil z vojny.

Na některé čamrdáře se pořád ještě čekalo. Ti, co vstoupili v Rusku do legií, museli při návratu absolvovat cestu téměř kolem celého světa.

Kateřina Cimlerová už na nikoho nečekala. Muže jí zabili někde v Rusku, což se dověděla přímo od Rakouských úřadů, když obdržela jednorázovou peněžní částku, která jí v té nastávající drahotě vydržela necelé dva měsíce. Veřtat, který zpočátku pronajímala, nakonec neměla pronajímat komu. Přizívovala se šitím sukni, zástěr a pracovních oděvů, které ku konci války začala roznášet po vsích.

Někde jí selky nabídly pár vajec, trochu sádla, nebo škvarků, za blůzku se kterou se šila dva dny.

„Nechtěla byste u nás vypomáhat?“ zeptala se jí jedna selka z Popelínka. „Sama s dětma už na to nestačím!“

Tak začala Kateřina místo šití docházet do vsi na zemědělské práce, za které neinkasovala peníze, ale vždycky jen něco k jídlu.

Myslela si, že hned po válce zase veřtat pronajme a bude si v klidu dožívat. Bylo jí jen málo přes padesát let. Uvažovala taky, že by si ještě mohla najít chlapa. Jenže bezprostředně po válce muži všude chyběli. Ty, kteří se do rodin vrátili, si držely ženské pevně u sebe.

Prázdných veřtatů bylo v městečku až příliš, a když někdo otevřel nový, musela to být prostora nejméně pro čtyřicet lidí.

Dva roky po válce se objevil v městečku s ostatními legionáři i Leopold Pokolný, když přežil Sibiřskou anabázi až do Vladivostoku, cestu lodí přes Tichý oceán, celou Amerikou a půlkou Evropy.

„Tak jsem se vrátil a nemám kde zakotvit!“

„Pro Krista Pána!“ zvolala Kateřina. „Na tebe jsem už nemyslela!“

„Já na tebe pořád. Celou tu dobu! Muže prý ti zabili někde na Rusi.“

Padli si do náruče. Jako by k sobě patřili. A v tu chvíli pochopili, že k sobě patří.

1924

Většina členů výrobního družstva soustružníků perletě přetrpěla ony kritické roky po válce, a jak se postupně stabilizovaly ceny, kurz koruny a mzdy, situace se lepšíla i pro čamrdáře.

Zásluhou Ladislava Šimličky, který už měl navázané kontakty z toho neblaze dopadnuvšího Svazu perletářských výrobců ČSR, Družstvo opět začalo knoflíky vyvážet. Otevřely se cesty vývozu do Rakouska, Německa a ostatních států Evropy. Šimličku zvolili v městečku za nového obchodního vedoucího. Ten vzápětí zavedl moderní podvojně americké účetnictví, pružnější obchodní jednání a nové postupy při zpracování perleti. V roce 1927 zakoupilo družstvo dům v Tyršově ulici, kde byla zřízena kancelář, dílna i sklad surovin.

„Vykradli nám sklad!“, s tím běhal od domu k domu Karel Šimek, který měl v družstvu dost velký podíl, aby ho ona krádež mohla citelně zasáhnout.

„Jaká je škoda?“, chtěli obyčejně dotyční poškozenci vědět.

„Nejmíň za sedmdesát tisíc. A četníci pořád nemají žádnou stopu.“

„Copak nejsme pojištění?“

„Ti vydřiduši nám dají sotva polovičku. A jestli se zjistí, že materiál nebyl dobře střežen, nedostaneme nic!“

„Nestraš!“ okřikovali Šimka mnozí, ale věděli, že je to pro družstvo veliká rána.

Ti čamrdáři, kteří pracovali soukromě mimo družstvo v menších dílnách s pěti až patnácti dělníky, se trochu škodolibě usmívali, protože družstvu, které už viditelně prosperovalo a prodávalo výrobky přímo, víceméně záviděli. Sami museli kupovat surovinu z druhé nebo třetí ruky. A výrobky prodávali překupníkům, takže měli zisky znatelně menší.

„Co kdybychom se do družstva přihlásili taky“, zeptala se Pokorného Kateřina, hned po jeho návratu z Ruska, když ho vzala do své manželské postele a dala mu k dispozici veřtat, který sice jakž takž fungoval, ale nijak moc nevynášel. Měla v něm jednoho šikovného

tovaryše, který ostatním mistroval, ale na velký obrat k lepšímu to pořád nevycházelo. Také chtěla u stropu zřídit transmisi poháněnou elektrickým motorem, na kterou by se napojily všechny stroje, což už mělo ve městečku družstvo i většina velkých veřtatů. Ale na Pokorného, jak se brzy přesvědčila, se v tomhle směru spoléhat nemohla. Zapojil se sice do výroby v dílně, jenže každou volnou chvíli věnoval divadlu. Nacvičovali v sále Dvořákovy hospody třikrát týdně a Kateřina dostávala vždy role hodící se pro mladší herečky, až se sama vzbouřila.

„Ty si myslíš, když s tebou spím, že ti mám dělat milovnici i na jevišti? Nech to mladejm holkám. Můj velkej zadek snese spíš komický role tetiček a bohatejch vdov. V těch komediích, kde všechno nakonec dobře dopadne. I když ve skutečnosti se protloukáme dost mizerně.“

To Pokorný rozhodl, že v rokli pod zámkem, ve které kdysi stála voda, jako ochrana původního hradu, teď už z poloviny zasypané, se dá snadno zřídit přírodní divadlo. Dokonce si na to nechal vyhotovit plánek od stavitele Slavíka, který v městečku projektoval rodinné domky do nové čtvrti, vznikající po válce v lokalitě směrem k lesu Hájek.

A nadchnul pro to celý divadelní spolek. Nakonec i Kateřinu. Během dvou let se tu hrálo divadlo! Ale jaké! Pokorný si troufl i na operety a hlediště, kde byla jen provizorní očíslovaná prkna, bylo vždy plné. Do souboru získal i mladého komika, kterému všichni říkali Pípor. Při komediích se lidé smáli, jen vyšel na scénu. Měl komediálnost v krvi. Jeho ctitelé ho na ulici zdravili pozdravem ÉEr! A ujalo se to všeobecně.

Výrobní družstvo získalo od pojišťovny rovných padesát tisíc za ukradené knoflíky a nenalezený materiál. Kateřina začala opět přemlouvat svého nového druha, aby do družstva vstoupil.

„To, co vyděláme na knoflíkách my, oni vydělají dvojnásob.“

„Já už nechci pod nikým sloužit a přijímat rozkazy. Na vojně mi to stačilo, ale měli bychom vymyslet něco nového, něco atraktivního. Perletě je na vrtání knoflíků škoda.“

„U táty pracoval jeden čamrdář, kterej z knódnů, z těch esovitě tvarovanejš konců lastury, který už nejsou na vrtání knoflíků využitelný, a vyhazujou se jako odpad, vybrušoval takový zajímavý tvary. Vyleštěný vypadaly jako docela pěkněj šperk.“

„A kde ten chlap je?“

Kateřina pokrčila rameny, přesto nápad nezapudila.

Druhý den přišla do dílny a začala se přehrabovat v hromadě odpadu, se kterým se v městečku obyčejně dláždily a zpevňovaly chodníky. Alespoň nebyly blátivé a ten zpevněný povrch perletovým odpadem se stal známým po celém okolí. Většinou se chodilo po nedohotovených knoflíkách, což obdivoval každý, kdo do městečka zavítal. V posledních letech to bývali i luftáci z Prahy, kteří si u někoho zaplatili letní byt. Jejich děti nadšeně vylupovaly z povrchu chodníků návrtky knoflíků, které se zdály neporušené a mohly zdánlivě sloužit ještě k užítku. Většinou na nich byla přece jen nějaká vada.

„Danieli,“ řekla svému předákovi Kateřina. Nech vrtání jiným a obruš mi pár knódnů tak, aby vypadaly jako náznaky květů, nebo lístků, prostě aby to byla ozdoba třeba na klopou dámského kabátu, na halenku nebo na šaty.“

Večer přinesl Daniel několik vypulírovaných a opravdu tvarově zajímavých vzorků, které okamžitě začaly obdivovat ženy, co se v tu dobu u Kateřiny v parádním pokoji scházely!

„Pojedu do Prahy,“ řekla Kateřina Pokornému. Tyhle perleťové ozdoby je třeba nějak vhodně a jednoduše na klopou připevňovat. V Praze je firma Waldés, která vyrábí různé připínací mechaniky, snad tam něco objevím!“

„Co kdybych jel s tebou?“

„Ne, ty si hled' divadla. A kdyby se ti náhodou chtělo něco dělat v dílně, vybrušuj malé ploché perleťové destičky tak, aby se daly skládat těsně vedle sebe. Mohli bychom jimi vykládat zapalovače, tabatěrky, skříňky ze dřeva a různě! Někteří čamrdáři už to dřív zkoušeli a šlo to na odbyt! Vrátím se za dva tři dny. A nežárli. Nikde nemám už nikoho. Jen tady tebe!“

Vrátila se v sobotu s krabicí plnou kovových mechanik a několika tubami lepidla. Daniel hned na vysoustruhované a vyleštěné brože začal kovové zavírací špendlíky přilepovat. Večer si je ženy z kroužku kolem Kateřiny připichovaly na šaty a některé si je hned koupily a šly s nimi i domů.

„To překvapení přijde poštou!“ sdělila Pokornému a on z ní to tajemství nevymámil ani v posteli.

Objemnější balík doručil pošťák velmi opatrně, protože na něm byla známá nálepka: červený kalich s viditelným nápisem NEKLOPIT!

„Rozbaluj to opatrně na stole v kuchyni!“ rozkázala Kateřina a Pokorný neodmlouval. V dvojité krabici vystlané navíc hoblinami byl zabalen nový rádiový přijímač.

Nejsložitější bylo nainstalovat anténu. Natáhli drát mezi komíny sousedova a Kateřinina baráku a dolů vedl další až k přijímači, který postavili na stůl v parádním pokoji a zapojili do elektrické zásuvky. Pozvaní se sešli večer v sedm, kdy mělo od 19,15 začít pravidelné vysílání. Takzvaný Rádiožurnál.

Zpočátku nebylo slyšet nic, než jen šumění a praskání.

„Musíš pomalu otáčet knoflíkem,“ navigovala Kateřina poučená prodejcem. A opravdu, šumy se měnily a zesilovaly, až najednou byla slyšet hudba. Opravdová hudba se linula z té malé skříňky a slyšeli ji všichni, kteří stáli kolem. Pak začal mluvit někdo německy. „Přetáčeš dál“ řekla Kateřina klidně a opravdu se na vlně 417m metrů ozvalo Rádio Praha.

Kateřina žila poměrně šťastně. Jen ji trápilo, že neví nic o svých rodičích. Během války pošta z Ameriky nechodila. V prvním roce míru čekala. Pak psala na různé adresy. Nikde o Josefu Žampářovi nic nevěděli. Jen nějaký vzdálený příbuzný potvrdil, že její matka zemřela v New Yorku v posledním roce války a že nebyla moc bohatá. O Žampářovi zase nic.

A najednou se do městečka dostane z Ameriky dělnický měsíčník, v němž je vytištěn článek jistého Františka Hrbka. Nadpis zní: Otec českých perletářů.

Na zadním svahu Palisád, v městečku North Bergen, u paty široce známého krematoria, nachází se starý, dosti zanedbaný hřbitov. Kdykoli jdu kolem něj, nutí mě cos zadívat se do jeho nejhlubší části. Leží tam někde pod drnem zapomenut původce českého čamrdářství, otec českých perletářů. Hoví si tam po rušné pouti života Josef Žampář, který měl značnou zásluhu na posile českého průmyslu o jeden, malý sic, ale cenný a zajímavý pramen řemeslné obživy českého lidu.

Napoprvé Kateřina článek do konce pro slzy nedočetla. Ale měla pocit, že její otec vykonal něco velkého a opravdového, co nepatrně pohnulo světem, aniž o tom měl tušení.

1931

Tahle krize byla nejsilnější a týkala se všech. Německo a Rakousko, kam perletáři z městečka vyváželi nejvíce knoflíků, zvýšily clo na 41%. Při tom Japonští výrobci stlačovali ceny co nejvíc dolů.

Členům družstva bylo povoleno pracovat i pro jiné firmy. Důvěra v družstvo ale klesala. Členové ve strachu z dalších finančních ztrát vypovídali své podíly. Záložny žádaly urychlené splacení dluhů.

„Může nás ještě vůbec něco spasit?“ To se zeptal se člen předsednictva Ladislava Šimličky, když záložna žádala zaplacení dluhu sto tisíc korun do osmi dnů.

„Museli bychom dát záložně k dispozici své majetky.“

„Ty bys to udělal?“

„Dám vkladní knížky a tu novou vilu! Snad jim to bude stačit na prodloužení lhůty splatnosti.“

„Ty bys dal vilu? Vždyť jsi ji sotva postavil? Co by tomu řekla manželka?“

„Ta se to nesmí dozvědět!“

„To je jako bys jí podváděl!“

Vila to byla moderní. Plán na ni vyhotovil stavitel Slavík. Tyčila se v ohybu právě dobudované silnice, na které pracovali nezaměstnaní z městečka, většinou čamrdáři, propuštění z velkých veřtatů. Na práci se ale dali najímat, až když jim došla státní podpora v nezaměstnanosti. Někteří nepohrdli ani žebračkami. To byly naoranžovělé poukázky Ministerstva sociální péče opatřené razítkem okresního úřadu na jeden bochník chleba o váze 1,2 kg.

Někteří čamrdářští dělníci brali krizi jako prodloužené prázdniny. Chodili do lesa Hájku, kde hráli karty, opékali buřty a jednou za týden se vydali pro podporu. Některým vydržela jen tři čtyři dny, skromnějším až do dalšího braní. Proto se pořádaly hladové pochody.

Nezaměstnaní čamrdáři z městečka vyrazili do okresního města na hejtmanství. Akci organizovali komunisté, kteří už tu měli založenou stranu od roku 1921. Na místní poměry jich bylo víc, než se

dalo předpokládat, protože se mezi ně počítali i někteří samostatní čamrdáři, kteří nikoho nezaměstnávali, tudíž nevykořisťovali.

Hladový pochod brali mnozí jako výlet do okresního města. Vedl je Tonda Jonák představitel komunistické partaje v městečku. Patnáct kilometrů byla dost dlouhá štreka. Aby se zapomnělo na únavu, zpívaly se písně, obzvlášť když se procházelo nějakou vsí, aby si sedláci všimli. Každý měl tornu se svačinou, a co v ní bylo, odhalil nekompromisně okresní hejtman, když si ho účastníci pochodu nechali vyvolat na balkón úřadu vytrvalým skandováním hesel:

„DEJTE NÁM PRÁCI! DEJTE NÁM CHLEBA!!“

„To chcete k těm vuřtům, co máte v tornách, chlebnících a po kapsách?“ dotázal se okresní hejtman, než z balkonu odešel.

Proto na zpáteční cestě si účastníci průvodu rozdělali u jednoho lesa oheň a ty zbylé buřty z chlebníků, torn a kapes začali opékat. Chleba k nim měli z těch žebračenek.

Naštěstí pro družstvo Hospodářská záložna výpověď úvěru odvolala a prodloužila lhůtu splatnosti dluhu, takže Šimlička o svou novou vilu nepřišel a manželku tímto způsobem zatím nepodvedl.

Až v roce 1934 se obchod dostal z mrtvého bodu. Kontingent do Německa, kde se stal říšským kancléřem Adolf Hitler, byl zvýšen na 21 q knoflíků a 7 q perleťových plátků větších velikosti. Ladislav Šimlička byl jmenován ředitelem družstva. Díky světové výstavě v Paříži, kde družstvo vystavovalo nejen knoflíky ale i galanterní předměty a kde poutala návštěvníky velká perleťová mapa Československa, se okruh zákazníků z evropských zemí znovu rozšířil a ožil.

Nápad s mapou republiky byl pro tu dobu nejen vlasteneckým ale i politickým počinem. Jen se čamrdáři nemohli shodnout na tom, kdo ji vyrobí.

Po náhlé smrti Kateřiny Cimlerové, která odkázala svému druhovi dvacet tisíc korun, její sestry, které podědily všechno, daly dílnu uzavřít a pracovníky propustit. Daniel Fořt se začal potloukat po

veřtatech, kde se ještě našla nějaká práce, než si ho všiml Ladislav Šimlička.

„Slyšel jsem, že jsi na perleť šikovný, mohl bys vytvořit z plátků mapu Československa? Na dřevěnou leštěnou desku. Asi tak v poměru šedesát na metr?“

„Když budu mít dost plátků, proč ne? Ale dělat je už nechci.“

„Kdo myslíš, že by je mohl zhotovit?“

„Ve veřtatě Kateřiny Cimlerové jej jich několik pytlů. Ty by se klidně daly použít.“

Do zahájení výstavy byla mapa hotová. Obsahovala Čechy, Moravu, Slovensko a Podkarpatskou Rus, se zemskými znaky vytvořenými z perleťových lastur. Vzbuzovala na pařížské výstavě nejen obdiv, ale dokazovala, že ve středu Evropy existuje svébytný stát, Československá republika, s pokročilou průmyslovou výrobou a schopnými lidmi.

1940

Válkou už byla zasažena celá Evropa. Zpočátku čamrdáři ještě perleťové knoflíky vyráběli a plnili závazky vůči Německu, dokud bylo z čeho. Pak každému postupně zásoby došly. Aby se dílny nemusely zavírat a nezaměstnaní čamrdáři nebyli totálně nasazováni, jak se říkalo do Rajchu, vymýšlely se náhražky místo perletě. Jeden podnikavý čamrdář začal lovit říční škeble, ze kterých se snadno knoflíky navrtávaly, ale byly křehké a ve velké míře ty větší velikosti praskaly. Nicméně je onen podnikavec dal lovit na řece Lužnici a posílat železničními vagony do městečka. Ty vagony příšerně zapáchaly, jak se mrtvý obsah škeblí začal rychle rozkládat. Onomu podnikavci nedovolili, aby takový smrad přivážel do městečka, a tak si zřídil u rybníka Budín malou dřevěnou chatku, kde škeble otevíral, vyprazdňoval a obsah házel do vody, kde ho hltali divoké kačeny na rybníku, rackové a jiní ptáci, kteří se sem slétali. Pochutnaly si i dravé ryby. Někteří chovatelé drůbeže pak chodili s kýbly pro škeblí maso a dávali je slepicím a domácím kačenám.

Jenže tu tajnou chajdu dal následně zlikvidovat velitel wehrmachtu, který s posádkou začal okupovat místní školu. Podnikavec se ocitl ve vazbě s podezřením, že z té tajné chajdy udržuje styk s místními partyzány a obstarává jejich zásobování. Bylo to už ke konci války, a tak v koncentráku moc dlouho netržel.

Zato první razie přišla už 23. dubna 1940, kdy v městečku začalo hromadné zatýkání a skončilo až 30. května.

„Přijelo Gestapo!“ Šeptali si lidé.

„A zatýkají! Už odvezli nádražáky Doležala, Koubu a Přádka! A taky náčelníka Sokola Houšu.“

Zpočátku šlo o letáky, které tajně přicházely vlakem a místní nádražáci a komunisté je distribuovali mezi vhodné lidi. Někteří čamrdáři ty amatérsky potištěné papíry s výzvou sabotovat práci pro Říši, okamžitě spálili. U koho se našly, toho odvezli. Gestapo šlo najisto pro členy KSČ a činovníky místního Sokola.

Pár zatčených bylo po třech měsících propuštěno, zbylé a bylo jich hodně přes stovku, odvezli do koncentráků. Mezi nimi i komunistu Tondu Jonáka, který se posléze ocitnul v táboře

Sachsenhausen, kde se stal členem skupinky kolem Antonína Zápotockého, který na něho později nezapomněl.

Na totální práce do Německa bylo následně odvedeno 132 mladých mužů a žen.

Ladislav Šimlička se všemožně snažil udržet v družstvu alespoň minimální výrobu, a proto s Němci začal vyjednávat. Žádali knoflíky k vojenským uniformám. Nehořlavé a v odpovídajících barvách. K tomu se perleť nehodila, navíc nebyla. Začaly se vyrábět knoflíky z kostí, které se ale daly špatně barvit. V družstvu byla zřízena pokusná laboratoř, do které Šimlička umístil Daniela Fořta.

„Zaměstnám tě tady v ústraní a nebudeš muset do Rajchu. Staneš se nepostradatelným vývojem knoflíků pro wehrmacht“ navrhl mu.

„A co budu jako pro ty skopčáky dělat?“

„Bádat! Armáda Velkoněmecké říše potřebuje knoflíky k uniformám: Nehořlavé, maskované, lehké a trvanlivé.“

„Máš k dispozici celou laboratoř. Budeme zkoušet knoflíky z tvrzeného papíru.“

Knoflíky z papíru byly sice lehké, daly se nastříkat jakoukoli barvou či melírem, vyhovovaly velikostně, ale až příliš snadno hořely. To branné moci nevyhovovalo. Šimličkovi hrozilo zatčení za bojkot výroby pro Velkoněmeckou Říši. Naštěstí už dokonávala.

Hned po válce řešilo společenstvo hlavně otázky mezd. Původně se rozhodovalo o mzdách hodinových, ale dělníci si vyžádali mzdy akordní. Ovlivňovali je komunisté, kteří se vrátili z koncentračních táborů, i ti noví, kteří se po osvobození Rudou armádou ke komunistům začali hlásit a přidávat.

Zemský národní výbor v Praze určil Společenstvu výrobců perleťového zboží v městečku rozšířenou působnost na celou zemi Českou. To byla sice pocta, ale také už to trochu zavánělo znárodněním. Pořád se nejednalo o malé a střední veřtaty, které obnovily čamrdářskou výrobu hned, jak došla první várka perletě ze zámoří. Ti podnikavější začali veřtaty rozšiřovat, ti ještě více podnikaví začali perleť dovážet. První várka přišla z Ameriky firmě František Kožík a syn, zároveň s luxusním americkým bourákem firmy Hudson, se kterým se mladý Kožík okázale projížděl po městečku. Ti nejodvážnější jako Karel Smrček začali stavět nové haly pro padesát půrovačů, což se jim brzy po Únoru náležitě vymstilo.

Perleťářské družstvo z městečka se zúčastnilo na jaře 1947 Pražského vzorkového veletrhu, a to s velkým úspěchem, protože byly navázány kontakty a vznikly i objednávky do Švýcarska, Holandska i Anglie. Především o knoflíky první jakosti vyráběné z trokasu byl velký zájem. O druhou jakost se zajímali kupci z Afriky, Středního východu i Argentiny.

„Vypadá to na obrovský boom,“ radoval se Šimlička. „Co nevidět ti zvýším plat“ řekl své sekretářce Kamile, se kterou udržoval tajný poměr, o kterém se vědělo.

Jenže jak se vzápětí začala měnit politická situace, firmy ze západu z kontraktů postupně vycouvaly. Začalo se vyvážet především do zemí nekapitalistických, což byl například Irán, kam měly být vyvezeny knoflíky za pět miliónů.

Po komunistickém puči v únoru roku 1948 všechny nadějně zakázky padly a knoflíkáři byli přeřazeni do Svazu dřevozpracujících živností.

V té době bylo zaměstnáno v perleťářství 560 pracovníků v městečku a okolí.

Pro Karla Smrčka, který už měl novou dílnu hotovou a zaměstnával sedmdesát dělníků, to dopadlo špatně. I pro obchodníka Kožíka, který dovážel perleť z Ameriky.

Všechny živnosti a podniky nad padesát zaměstnanců byly neodkladně znárodněny. Kožíkovi do toho znárodnění perleťového materiálu přidali i onen americký automobil Hudson, který pak sloužil krajskému tajemníkovi strany. Oba podnikatelé měli štěstí, že se ještě při znárodnování nezavíralo. Ale museli začít pracovat manuálně. Kožík šel na dobrovolnou brigádu do kladenských hutí, kde měl několik známých. Zaměstnali ho jako skladníka.

Smrákalo se i nad malými podniky, které měly být převedeny jednak do družstva Perlex, později do vzniklého n.p. Koh-i-noor se sídlem ve Vyškově.

„Zavírám veřtat. Přece si do baráku a do dílny nenechám nasadit lidi, který ani neznám.“

„A co uděláš s materiálem? Odevzdáš ho?“

„Byl bych blázen. Řeknu, že jsem ho všechnen zdělal a zahrabu ho pod uhlí. Až se tenhle režim zvrtně, budu moc hned začínat znova.“

„Kolik myslíš, že by mi mohli za ty čtyři bedny magasu zaplatit?“

„Dají ti almužnu a pořád budeš podezřelej, že ještě něco doma skrejváš. Bejt tebou, zakopu to na zahradě, perleť se naštěstí v zemi nekazí!“

Tak uvažovali mnozí čamrdáři, a tak to leckteří i udělali.

Družstvo soustružníků perleť přěšlo automaticky pod Perlex a ředitelem závodu se stal k údivu všech dotyčných čamrdářů vrtač trokasu kominista Tonda Jonák, který měl jen čtyři měšťanky, ale znal se z koncentráku s Antonínem Zápotockým. Přidělili mu kancelář s Ladislavem Šimličkou, který vzápětí podal výpověď.

„Jdu do Prahy a беру s sebou Kamilu. Nechceš jít s námi?“ zeptal se Fořta v té uzavřené místnosti, kde se dělaly za protektorátu pokusy s novými typy knoflíků a kde je nemohl nikdo slyšet. „Seženu ti dobré místo u výtvarníků!“ Daniel Fořt právě vymýšlel nové atraktivní vzory

knoflíků, které se daly na gravírovacích strojích dovezených z Ameriky vysoustruhovat.

„A co uděláš s manželkou a vilou?“

„Vila jim asi spadne do rukou, tu už před nimi neuchráním a manželku občas navštívím. Bude to tak pro oba lepší. Tady zůstat nemohu. Za čas by mě strčili do leštírny, kde bych osm hodin dejchal výpary kyseliny sírové, jestli by mě rovnou nezavřeli.“

„Byl jsi přece zvoleným předsedou družtva.“

„Ale obchodoval jsem s kapitalisty, to by jim stačilo jako důvod. Mám místo v Podniku zahraničního obchodu. Půjdeš taky nebo jim tu budeš sloužit?“

„Zůstanu, nejsem stavěnej na velký město! K té perleti už jsem nějak přirost.“

Hned po měnové reformě, která občany státu připravila o nastřádané peníze, takže základ teď měli všichni stejný a vlastně nezbylo nikomu nic, se obrátila na nového ředitele Tonda Jonáka jeho sestra.

„Potřebovala bych ty mý kluky dostat někam do škol. Nechci, aby celej život jen vrtali čamrdy.“

Franta a Honza byli klucí udělaní, kdoví, jak je celou válku byla schopna matka tak dobře živit. Hráli oba fotbal za městečko a neradi prohrávali. Tonda Jonák dostal úkol se o ně postarat a oba skončili v PZO Pragoexport s nadějí, že budou ve svém oddělení postupovat. Zbýval ještě Láda, který po absolvování vojny šel dobrovolně vrtat čamrdy.

Po zrušení n.p. Koh-i-noor Vyškov v roce 1956, byl v městečku zřízen samostatný podnik s názvem Perletářský průmysl n.p.

Ředitelem po přestárlém a málo aktivním Tondovi Jonákovi se stal mladý a ambiciózní Ladislav Skála, onen vrtač knoflíků. Na základě dobrých kontaktů svých bratrů, kteří se usadili v PZO Pragoexport. Protože věděli něco o perleti, čile začali obchodovat s knoflíky a celkem se jim dařilo. Nebyl problém prosadit bratra na funkci ředitele nějakého perletářského veřtatu v městečku.

Hlavní nedostatek knoflíkářského podniku spočíval ve výrobních prostorách. Největší dílnou byla pořád hala, kterou postavil po válce podnikatel Smrček. Ostatní výrobní prostory byly rozestrkány po dílnách bývalých soukromníků.

Někteří je poskytli dobrovolně, jiní se bránili. Na ty se muselo něco podstatného najít. Nejspíš zatajený materiál, který dobrovolně neodevzdali. A měli ho utajený všichni, o které se jednalo.

Tak byli postupně domovními prohlídkami odhaleni nepřátelé socialistického zřízení, kteří zatajovali výrobní prostředky a chtěli se obohacovat na úkor pracujícího lidu. Domovní prohlídky začínaly obyčejně od sklepa. Už tam se většinou něco našlo. A našly se i ty zakopané bedny Macassarů na zahradě Karla Hanzlíka. Soud pak všechny společně a demonstrativně odsoudil za rozkrádání republiky a podkopávání socialistického zřízení na plných osm let.

Láda Skála byl vyučený čamrdář. Do učení nastoupil za protektorátu a rok mu mistr prodloužil, aby nemusel na práce do Rajchu. Perleť rozuměl, ale záhy pochopil, že už moc o perleť nejde. Hned jak nastoupil coby ředitel, začal usilovat o výstavbu nového podniku na zelené louce, do kterého by převedl výrobu ze všech krcálek, kde se knoflíky doposud vyráběly bez valné kontroly a dohledu. Ani administrativa neměla spojení s vedením a byla soustředěna do prostor a kanceláří bývalého Družstva. Všeobecně tu chyběl centralistický dohled.

1956

Všechny pokusy Velkého Lády Skály, jak se mu v městečku všeobecně začalo říkat, protože měřil víc jak stoosmedesát centimetrů, o výstavbu nového závodu na zelené louce selhávaly. Ani bráchové z PZO, kteří se už znali s několika ministry a mnoha náměstkyně, nebyli sto mu nějak pomoci. O pouti v městečku, na kterou obyčejně z Prahy přijížděli, aby se alespoň jednou za rok podívali na mámu, seděli v kuchyni u stolu a zatím co jim matka smažila bramboráky, přišli na nápad.

„Novej podnik chtějí stavět všichni! Na ten ti peníze žádný ministerstvo nedá, leda bys...“ řekl Franta a spokojeně se protáhl.

„Leda bys je někde ukrad!“ doplnil Honza, který dodatečně vystudoval vysokou školu a měl titul inženýra.

„Leda bys místo stavění přistavoval,“ vyjádřil se Franta dodatečně a podíval se na svého nejmladšího bratra.

„Ty myslíš?“

„Jasně. Máš tu nějakou veřtat, ke kterému bys moh ten novej podnik přistavět?“

„Máme přece dílnu, co jsme zabrali Šimkovi. Vedle je veliká nezastavěná parcela!“

„Takže uděláš přístavbu. K té dílně přistavíš docela novej podnik!“

„Za to mě zavřou!“ vytřeštil na ně oči Láda.

„Nezavřou! Na generální opravy je všude peněz dost!“ řekl Honza, zrovna když jim přinesla máma na stůl vonící bramborové placky. Byl jich plný pekáč.

Stavbu za sedm miliónů korun dokončily Pozemní stavby až v roce 1964, pět let od získaného povolení na generální opravu stávající dílny. Sousedila s ní jen novou vrátnicí. Novostavba měla veliký čtvercový dvůr, kolem něhož postavili dvě velké výrobní haly, sál se závodní jídelnou a v průčelí administrativní budovu. Velký Láda do nových hal soustředil veškerou výrobu z malých veřtatů. V jedné se začaly zpracovávat rondely na výrobu košilových knoflíků, dovážené z Rakouska. A brzy se zjistilo, že výrobní kapacita nestačí.

V novém závodě bylo nasazeno i nové strojní zařízení. Německé automatické stroje typu Neotitán a Torna zakoupené z firmy Dr.ing. Boehme Minden. Jenže to už nešlo o pravou perleť, která se soustředila jen do jednoho patra, což stačilo na plnění zakázek, většinou do kapitalistických zemí za tvrdou valutu. Na fajnové perleťové knoflíky přicházely z PZO Pragoexport jen nepravidelné objednávky.

Byla zřízena i samostatná dílna pro bižuterní výrobu. Tu obsazoval Velký Láda především ženami svých známých. Šlo o lehčí práci, obrušování a leštění, slušně honorovanou. Ženské tu vyráběly ozdobné špendlíky, spony, náušnice i manžetové knoflíky z trokasových a macassarových zbytků. Také se tu vytvářely popelníky z vyleštěných burghusových šneků, hodící se především jako dary.

Výroba se začínala prudce přeorientovávat na tuzemský oděvní průmysl.

Ten měl centrum v Prostějově. Výroba knoflíků v republice se zkoncentrovala do třech míst. Pod nový název Knoflíkářský průmysl národní podnik spadal i výrobní závod Kornolit v Prostějově a Butonia Roudnice. Nad všemi závody se stal ředitelem Velkej Láda Skála.

„Vsaď se, že nám tu standartu VHJ po třetí nedají,“ řekl Skálovi výrobní náměstek, před pololetním hodnocením.

„Proč by nedali, když plán splníme?“

Jenže tu byly další podniky, soustředěné pod vyšší hospodářskou jednotku, které ji chtěli získat. Standarta vykazovala i další výhody nejen prémie za splnění plánu.

V den hodnocení přijela nečekaně z VHJ kontrolní komise, která okamžitě začala zaznamenávat všechny výrobky přicházející do skladu.

„Letos jsme v prdeli“ řekl Velký Láda náměstkovi. „Nemáme tentokrát žádný foršus. Všichni na plnění plánu kašlou! Ať dodají dílny na sklad i rozdělaný zakázky, i kdyby to měly bejt aušusy!“ Nařídil Láda Skála a zavřel se ve své kanceláři.

Podnik splnil pololetní plán na 99, 98% což kontrolní komise uznala za nesplnění, a tudíž mu byla standarta VHJ ihned odebrána.

Získal ji Šumavan Vimperk za 103% splněná procenta, protože tam žádná kontrola při závěrečném dnu neprobíhala.

Za nesplnění plánu byl označen pracovník přípravy výroby, který odvedené zakázky na sklad sumarizoval a údajně jejich hodnotu špatně sečetl, aby se to mělo na koho svést, i když byl kontrolován kontrolorem. Ředitele Skálu pozvali na kobereček.

„Nejen že jste v plnění plánu tentokrát předposlední, ale neplníte kontrakt se Sovětským Svazem.“

Velkej Láda se nedal.

„Výrobní kapacity jsou na doraz. Kontrakty za nás uzavírají jiní, aniž vědí, kolik jsme sto vyrobit. Ten náš podnik nenafouknem! Leda...“ řekl Velkej Láda a čekal dalšího sprdáka.

„Ale nafouknete,“ řekl s klidem jeho nadřízený. „Postavíte nové dvě haly. Na výrobu knoflíků z umělé hmoty. Automaty vám opatří ministerstvo průmyslu. Máte tam nějaké známé?“

„Mám tam poblíž dva bráchy, kteří se s leckýms znají!“

Podnik zakoupil pozemky směrem k lesu Hájek a počítalo se s výstavbou tří hal. Byly schváleny jen dvě.

1967

Velká část vyrobených knoflíků odcházela na export. Výroba z přírodní perletě byla omezena na minimum a na základě zakázek posílána pouze do západních států. Knoflíky z umělé perletě šly do zemí RVHP, především do Sovětského svazu.

V nově postavených halách se vyráběly umělohmotné knoflíky buď na vstřikolisech, nebo litím polyesteru do válců, kde se vytvrzovaly desky, ze kterých se na raznicích knoflíky vyráběly do plochy a vzniklé „síto“ se pak vyhazovalo jako odpad.

„Co s tím hromadícím se odpadem?! Už to není kam vyvážet. Drtit se to nedá, zahrabat do země taky ne!“ stěžoval si výrobní náměstek řediteli.

„Budeme to pálit!“ rozhodl Velký Láda i když věděl, že se to pálit nesmí.

„Ale kde? Vždyť nám na to přijdou!“

„Než na to přijdou, všechnen polyesterovej odpad bude spálenej!“

„Chtělo by to pálit někde skrytě!“

„V lese Hájku!“ je tam taková mýtina, chodili jsme tam s bráchama na houby.“

Nad lesem Hájek se pak často zvedal černý mrak. Na okolních stromech mýtiny, kam se svážely z raznic polyesterové zbytky a někdy i celé špatně vytvrzené desky, se usazoval černý smradlavý maz. V lese Hájku přestali lidi sbírat houby a dokonce tam pro smrad přestali i chodit. Ozývaly se hlasy, ale nikdo nic proti té ekologické spoušti nepodnikal.

Až když se z jara roku 1968 začalo všechno hýbat. V nově vystavených halách chrlily vstřikolisy 28 000 knoflíků za směnu a pracovalo se na dvě. Ve formě na vstřikolisech se daly vytvořit čtyři knoflíky na jedno stříknutí.

Výroba knoflíků se oproti roku 1953 zvýšila zhruba šestkrát. Všechno se teď přeorientovalo na umělou perleť.

Také se v tom roce v podniku začaly organizovat odbory. Zpočátku jen poukazovaly na nedostatky v dílnách, pak na pracovní prostředí. Ženské od lití knoflíků, kde byl pach nejsilnější, odcházely do důchodu bledé a vyhublé jako smrtky.

Předsedou odborů byl zvolen Karel Vácha, který do rodinného klanu Velkého Lády nepatřil. Vzápětí vznikla Podniková rada pracujících. Ta získala v krátké době tak velkou moc, že byla schopna svrhnout i Velkého Ládu. Zvolila za nového ředitele právě dostudovaného Ing. Oldřicha Tichého, aniž si uvědomila, že je s Velkým Ládou Skálou vzdáleně příbuzný.

K předpokládaným a požadovaným reorganizacím v podniku nedošlo, především vlivem vstupu vojsk spřátelených armád. V říjnu toho roku VHJ Prostějov substituovala Skálu opět na své místo. Oldřicha Tichého, vzhledem k připravovaným prověrkám, dosadili za výrobního náměstka do Šumavanu Vimperk. Přesuny funkcí a prověrky probíhaly celé dva roky, ale příbuzných a známých Velkého Skály se už v podstatě nedotkly.

Jen za ředitelem přijel koncem září bratr Honza z Pragoexportu.

„Jdou po mně! Potřebuju se tu někde zašít i s rodinou. Byl jsem delegátem Vysočanského sjezdu!“

„Ty vole! Proč jsi tam lez?“

„Byl jsem přesvědčenej.“

„A už nejsi?“

„Teď už to není nic platný!“

„Práci ti dám, ale co s bytem?“

„Koupím!“

„Tady nikdo byt neprodá!“

„Tak pronajmu.“

„To by snad šlo. Dám tě do obchodního oddělení.“

„To ne! Nerad bych se setkal s někým z PZO, kdyby sem přijeli.“

„Pujdeš do vývoje! Začínáme s pokovováním. Budeš to řídit.“

1972

Vstupem spřátelených armád se všechno vrátilo do starých kolejí. Navíc se normalizovalo. Všichni zaměstnanci podniků

procházeli prověrkami. Ti, kteří nepřistoupili na hru, která spočívala v přiznání kontrarevoluce a od ní osvobození Rudou armádou, byli vyčleněni z kolektivů a přesunuti na nejhorší a nejpotupnější práce a místa.

V Knoflíkářském průmyslu Velkej Láda získal prakticky neomezenou moc. Nejen v podniku, ale i v městečku. Byl zvolen předsedou KSČ, fotbalového klubu, Svazu rybářů, Muzikanského spolku, šachistů i zahrádkářů. Všude ho chtěli, protože se jím zaštiťovali a cítili z něho moc a peníze. A on je kupodivu dovedl získat. Začaly se stavět další tři haly.

Zasloužil se i o výstavbu nového hotelu v městečku, kde byli ubytováni zahraniční obchodní zástupci, nebo úředníci z nadřazených míst, i turisté, kteří do městečka zabloudili.

Také se tu postavily kromě družstevních, i státní bytovky. Jeden byt 4+1 byl přidělen řediteli, druhý Ing. Janu Skálovi bez pořadníku.

Ten úspěšně rozvíjel v nově vystavené hale vakuové pokovování, o které byl enormní zájem. Pokovovaly se nejen knoflíky, ale i technické výlisky z plastů, a zkoušelo se kde co.

O klasické perleťové knoflíky byl zájem stále menší. Udržoval ho jistý Holanďan se jménem Slawinsky, který si objednával fajnové knoflíky velkých velikostí, se kterými, jak se ukázalo, solidně kšeftoval. Při každé návštěvě o něho pečoval personální náměstek dobře mluvící německy z dob totálního nasazení v Říši, o kterém se v městečku neveřejně tvrdilo, že je to Polský žid.

„Herr Slawinsky, ales in orduňk! Máte ten nejlepší pokoj v hotelu, pošlu vám tam jednu štabajznu ze svobodárny. Zaručeně pěkná. Moc peněz jí dávat nemusíte, stačí dvě tři stovky. Ten koňak, co jste poslal minule řediteli, už s náměstkem vypili. Ale nic nespěchá. Za pár guldenů opatřím další!“

Slawinsky, když se v lokále hotelu lehce opil, prohlašoval o Knoflíkářském průmyslu:

„Das ist maine herstellerfirma!“

A opravdu to tak vypadalo. Využíval jednu z posledních výroben perleťových knoflíků, která tu v Evropě ještě zbývala a navíc byla pro něho laciná a přístupná. Někde u Holanďanů, možná i v zapadlých bavorských veřtatech, které snad v podhůří Alp ještě fungovaly, by zaplatil za takové neobvyklé objednávky mnohonásobně víc. Jestli by mu tyhle náročné zakázky vůbec byly ochotny pravidelně plnit. Za pár lahví koňaku, které se dostaly k řediteli přes personálního náměstka Svatka, měl v Knoflíkářském průmyslu dveře trvale otevřené. Než zemřel v pokoji jednoho budapeštského hotelu ve dvašedesáti letech na infarkt. Dívku, kterou při tom zadrželi, propustili za dva dny. Hodně pro něho truchlily holky z podnikové svobodárny.

Ve znormalizovaném státě se vše orientovalo na Sovětský svaz. Umělé knoflíky se vyráběly na nejmodernějších automatických strojích, zatímco na přírodní perleť bylo stále používáno zastaralé výrobní zařízení, které dostačovalo. Lastury Macassaru se vrtaly na RVSm strojích, podobným způsobem jako na počátku čamrdářské éry horizontálním způsobem. Homolkovité ulity Trocas se vrtaly na tak zvaných „kanonech“.

Zatímco v roce 1953 se vyrobilo ročně 100 miliónů kusů knoflíků, v roce 1982 to bylo dle statistiky přes 600 miliónů a nároky na odběr stále stoupaly. Ke konci 80. let dosáhla výroba téměř dvou miliard kusů knoflíků ročně.

V té době přijela do Knoflíkářského průmyslu delegace z pohraniční obce Bernau, ze Spolkové republiky Německo. V rámci uvolňování susedských vztahů mezi Čechy a Němci, hlavně těmi odsunutými po roce 1945, kterým se u nás v jistých dobách říkalo revanšisti.

Byli to dobře živení páni středních let vesměs v tyroláckých kloboucích se zastrčenou štětkou za krempou, z oné oblasti, kde se knoflíky vyráběly ještě dříve než v městečku, ale kde vývoj ustrnul ve veřtatech pro maximálně dvacet lidí, zatímco Knoflíkářský průmysl v městečku se stal přímo gigantem na knoflíky.

Zpočátku se nevědělo, co chtějí a co honem s nimi. Do provozů je výrobní náměstek pustit zakázal, a věděl proč. Bylo rozhodnuto zavést je na zámek, kde byla provizorně instalovaná knoflíkářská expozice. Na panelech polepených černým velurovým papírem se docela zřetelně vyjímaly knoflíky různých velikostí a rozličných vzorů, které se vlastně zatím nikdy do výroby ani nedostaly. Vymýšleli je vývojáři do vzorkovnic, aby se neřeklo, že se ve vývoji flákají, a putovaly většinou jen na výstavy. Panely byly přenosné a každý rok se vozily na veletrh do Brna a zase, už dosti ošumělé a přepravou narušené, je instalovali znovu na zámku, kde byly součástí zámecké knoflíkářské expozice. Právě u jednoho panelu se všichni Němci shlukovali.

Ujal se jich sám Velkej Láda a svou lámanou němčinou, kterou mu vtloukali ve škole poslední roky války, se jim za pomoci personálního náměstka Svatka snažil vysvětlit, že se Sovětským Svazem mají trvale uzavřenou smlouvu na neomezený počet polyesterových knoflíků až do roku 2000.

Němci z Bernau v tyrolských kloboucích vrtěli dost nevěřičně hlavami. U nich byla o práci nouze. Výroba se omezovala na knoflíky z paroží, které teď bylo kvůli ekologickým aktivistům téměř nedostupné. Proto se soustředili kolem panelu s imitovanými knoflíky z paroží, které chtěl mít na kabátu a kamizole každý pořádný německý vlastenec. Delegation se za každou cenu chtěla dozvědět, jak se to umělé paroží tady vyrábí. Na panelu zářily knoflíky téměř nerozeznatelné od těch přírodních, co měli Němci na kabátech. Tady v mnoha vzorech a velikostech, až žasli.

Velkej Láda jim tyhle výrobní postupy záměrně nechtěl ukázat, ale nabídl hotové polyesterové desky a speciálně lité tyče, ze kterých by knoflíky napodobující paroží mohli sami vyrábět, což nakonec s povděkem přijali, protože si chtěli doma udržet zaměstnanost. A nestřílet při tom zbytečně čím dál vzácnější spárkatou zvěř. Jenom jim pořád vrtalo hlavou, jak si může být tenhle socialistický ředitel jistý, že do Sovětského Svazu bude vyvážet knoflíky nejméně do roku 2000, když se ten východní kolos pomalu ale jistě hroučí. Nebo že by tady o tom ještě nikdo nevěděl?

Vědělo se. Všichni nekomunisté čekali, kdy se to tu u nás po vzoru SSSR všechno začne měnit, jenže se pořád neměnilo nic. V Berlíně už zbořili zeď, Maďaři otevřeli hranice na Západ a Velký Láda dělal, že o tom dohromady nic neví.

„Musím teď na pár dní do Prahy, řekl mu koncem listopadu Honza. Nerad bych to propás!“

„Co si vlastně myslíte?!“ rozčílil se klid'as Láda. „Že vám všechno spadne zase do klína? Že vyměníte pár přestárlejch famfuláků tam nahoře a všechno pojede dál? Ve starejch kolejích? Protože tu máme Sovětskou armádu, která to všechno znovu zaštití? Sovětská armáda bude tentokrát prd, platná. Organizujou to ze Západu a mají propočítáno, že se jim ten puč povede. Už si tam vyškolili i svý lidi na ty správný místa.“

„Teď půjde o to,“ oponoval mu Honza, „pokusit se konečně o ten socialismus s lidskou tváří, kterej tenkrát lidi brali a Sověti zatrhli. Je tu Dubček, toho si lidi pamatujou. Pro jsou i vyhozený komunisti a národohospodáři. Za ten systém se z Paříže přimlouvá i Milan Kundera a Ota Šik!“

„Ty toho najednou moc víš!“

„Protože jsem neustrnul, jako ty. Mám pořád kontakty. Třeba tě na tom postu ředitele ještě nějaký čas udržíme. Lidi tě tady mají rádi.“

1992

Sametová revoluce městečko nijak znatelně nezasáhla. Se zpožděním se tu zakládalo OF a v Knoflíkářském průmyslu nové

odbory. Jen se přestala expedovat ona kvanta polyesterových knoflíků do bývalého Sovětského Svazu, který se rozpadl. Tím pádem klesla i výroba. Velký Láda Skála měl stále svou kancelář, ale už jako by podniku nevedl. Proslýchalo se, že v malé privatizaci bude navracena původní dílna, dřívějšímu majiteli, synu Jana Šimka, který si o ní zažádal. Měla to být jen stará část, zvaná kanonáda, ke které se tenkrát celý podnik přistavěl. Právě tu dílnu si v malé privatizaci Vojta Šimek nárokoval.

Jenže mu vrátili celý nový podnik, protože byl tak v oficiálních záznamech jako součást původní dílny veden i v katastru. Dostal ho i s příslušenstvím, tudíž s celým vybavením. Zpočátku nevěděl co s tím. Podnik byl momentálně dosti rozvrácený a na pokraji krachu pro nedostatek odbytišť.

„Co mám dělat, chtějí mě odsud vyhodit!?“ volal Velkej Láda bratru Honzovi, který nyní pracoval na novém ministerstvu průmyslu v dost významné funkci.

„Vykašli se na svůj knoflíkářskej podnik. Knoflíky už nefrčí. Těžko je budeš prodávat za vaše vykalkulovaný ceny. S knoflíkama nikde neuspěješ. Pokus se raději udržet v provozu vstříkolysy a galvanovnu na halách. Pokovování, to je budoucnost. Jednáme s Frantíkama. Mají o ten systém zájem. Možná ty haly koupí, moh bys tam dělat ředitele i nadále.“

„Jenže, já na ty haly pro ten smrad nemůžu ani vkročit. Víš, že jsem chabrus na průdušky. Dvakrát se těch výparů nadechnu a už se dusím.“

„Jsi zralej na penzi! Jdi do důchodu. Hladem trpět nebudeš. Teď se tu dějou věci, do kterých málokdo vidí. To, co chtěli komunisti Pražskýho jara je pasé. Američani přes to hodili pytel. Všechno to nacpali jimi preferovanýmu Havlovi a jeho nochsledům. Kdoví, kam to dovede. Myslí si, že „Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí.“ Naivka. Amíci ho asi blbě vyškolili. Měj se brácho, a nenech se zastrašit.“ řekl Honza a položil telefon.

Ani mladý Šimek s knoflíkářskou výrobou v převzatém podniku nepočítal. Někdo mu namluvil, že knoflíky chrlí Japonci a Číňané v neomezeném množství a mnohem laciněji, než by dosáhl on. Navíc už by musel obměnit technologie a výrobní park novými stroji. Když nové stroje, tak raději univerzální obráběcí automaty.

„Nejlépe Cobry!“ jak mu radil kamarád Jícha. „A vyrábět součástky k automobilům. To teď bude frčet. Na knoflíky už nikdo nezabere!“

Šimek se rozjel na zkušenou do Ameriky. Tam bylo na něj všechno moc veliké a málo pochopitelné. Zaujal ho až holandský DAF a doma Škoda Auto. Byli ochotni brát normalizované součástky od šroubků po panty ke dveřím aut. Tyhle podniky a podmínky se jevíly perspektivně. Pro výhledovou spolupráci nakoupil od americké firmy Hardinger obráběcí stroje Cobra a osadil jimi původní jídelnu národního podniku. S DAF Wobco uzavřel výhodnou smlouvu. Součástky to byly vesměs jednoduché. Nově nakoupené stroje to lehce zvládly. Jenže to nezvládali lidé. Když uviděl pracovníka, jak čerstvě obrobenou kovovou součástku právě vytaženou z mašiny a opracovanou na desetinu milimetru, nacvičeným obloukem hodil do připravené bedny, místo aby ji tam několik kroků odnesl a opatrně vedle ostatních položil. Uslyšela to celá hala:

„Ty jeden pitomče!“ rozkřikl se na něho Šimek. „Takle ty zacházíš s výrobkem opracovaným na desetinu milimetru! Ty nevíš, že z toho dvě hodiny obráběného kusu uděláš naráz zmetek?“

Chlap na něho koukal nevěřičně. Dělali to tak v podstatě všichni obráběči v dílně. Teď jenom zírali.

„Tak si sundej bílý rukavičky, který jsi vyfasoval, odevzdej pracovní plášť a už se tu víc neukazuj! Mzdu ti pošlu na konto a buď rád, že ti z ní nic nestrhnu.“ A na celou dílnu zařval.

„Jste jemní mechanici, tak si to uvědomujte!“

Knoflíky během krátké doby z bývalého knoflíkářského závodu, prakticky jediného v republice, naráz vymizely. Původní stroje na výrobu perleťových knoflíků, o které už nikdo neměl zájem, byly odvezeny do šrotu.

Jen jistý Pavel Dvorník, jenž byl stále do výroby perleťových knoflíků zapálený, vykoupil za babku všechny typy mašinek po několika kusech: Vrtací stroje RVS i RHS, ale i dírkovací, trádovací, a zdobící: Gravírku Gravellu, Polygon, Decor i stroj kopírovací, kterému se říkalo Drnkačka. To všechno přestěhoval do bývalé dílny ve vsi Popelínek, kde zřídil manufakturu, ne nepodobnou starým veřtatům, která víceméně představovala muzeum. Zaměstnal i pár ženských ze vsi, aby spíš udržoval mašinky v chodu. To, co vyrobil, prodával specializovanému podniku na pánské košile, které se dodávaly zákazníkům s perleťovými knoflíky. V podstatě si spíš užíval penze v prostředí, ve kterém celý život žil.

2000

Na přelomu století se o perleťové knoflíky svět v podstatě nezajímal. Dovedli je sice vyrábět Japonci a daly se pořídit i v Číně, ze škeblí lovených v přilehlých mořích, ale trokasové homole, macassarové, burghusové, irisové ani tahitové lastury a ulity už nikdo nelovil. Domorodí potápěči se pro ně dříve museli nořit až do třicetimetrové hloubky. Skončilo to. Naštěstí pro ony živočichy, kteří byli už na pokraji vyhubení.

Svět na výrobu knoflíků začal používat umělé materiály a na výrobky z perleť téměř zapomněl.

V jedné redakci nepříliš rozšířeného měsíčníku, který zápolil trvale s nedostatkem čtenářů a měl po každém vydání nového čísla náběh na zkrachování, rozhodl šéfredaktor, že pro zvýšení atraktivity bude vydávat seriál o zanikajících nebo už zaniklých řemeslech. Došlo i na výrobu perleťových knoflíků a hledaly se stopy.

„Já vím kde!“, hlásil se začínající redaktor Kamil Hloušek. „Znám jedno městečko na Vysočině. Poblíž jsem se narodil. Tam dláždili perleť chodníky a ulice.“

Novinářský elév Kamil Hloušek to místo nejspíš neměl jmenovat, ale kdo by se nepodíval rád do blízkosti domova. Šéfredaktor mu velkoryse rezervoval celou stránku v měsíčníku a poslal ho na týden do oněch avizovaných míst, aniž mu přidal na obvyklých dietách. Musel jet vlakem, protože auto nebylo k dispozici. Věděl, že bude přesedat ve Veselí nad Lužnicí na osobní vlak, který se pomalu začne šplhat do kopečků Vysočiny.

Mohla to být docela příjemná předprázdninová dovolená. Dokonce se zdálo, že i slunečná. Rozhodně oproštěná od ruchu velkoměsta a šňůr automobilů zahlcujících ulice.

V městečku se ubytoval v jediném hotelu s názvem Vysočina, což odpovídalo i jeho interiéru, a rozhodl se začít vyzvídat. Zkusil to nejprve se servírkou, na kterou tu volali Květka. Ta nevěděla nic. Byla z opačného koutu Čech. Večer si v lokále prohlížel místní štamgasty a

typoval, kdo z nich by byl nejzdílnější. Nad jejich stolem visela neuměle vyhotovená cedulka „Stůl sedmilhářů“. Mezi ně si zatím netroufl.

Druhý den začal obcházet městečko. Narazil na budovu jakéhosi podniku, kde na boční stěně bez oken visel omšelý znak. Veliký kovový kruh se čtyřmi malými kruhy uprostřed a čtyřmi paprsky znázorňujícími zřejmě světové strany. Deště zanechávaly na zdi, z té kovové konstrukce vzdáleně připomínající knoflík rezavě svíslé pruhy. Jenže nad vjezdem do podniku byl dosti nevýrazný a nepříliš umě vyrobený nápis Kovovýroba.

Pustil se dál po okraji obce, která se nezdála příliš rozlehlá, a uviděl dvě haly obestavěné neomítnutými tvárnicemi, v nichž nespátril sebemenší náznak života. Jen divocí holubi nebo hrdličky korzovali po plechových střeších. Opodál stály další čtyři haly, v nichž se zřejmě pracovalo. V provizorním drátěném plotě objevil poražený sloupek a pletivo i s ostnatým drátem leželo na zemi notně už prorostlé trávou. Odvážil se dovnitř areálu, protože tu nezahlédl jedinou živou bytost.

První hala byla prázdná. Na nerovné betonové podlaze zahlédl místy louže, jakoby sem zatékalo z prorezlé plechové střechy. Totéž objevil i v další hale. Prázdná. Prázdná po něčem, co tu snad dříve aktivně pulzovalo, jak dokazovaly stopy na podlaze po osazených strojích nebo různobarevné skvrny a šrouby trčící výstražně z podlahy v souměrných řadách. Všechno, co tu dříve bylo, někdo záměrně a důsledně odstranil.

Troufl si projít až k předpokládanému východu, aniž narazil na něco konkrétního, A najednou tu byla provizorní vrátnice. Už se jí nemohl vyhnout.

„Co tady děláte!“

Chlap neměl přátelský pohled, ale ani vzhled vzbuzující obavy. Proto si redaktor troufl:

„Sháním tu knoflíky!“

„Tady už šest let knoflík neobjevíte. Poslední haldu zmetků odvezli na speciální skládku. Bylo toho deset metrů.“

„Takže se tu už nic nevyrábí?“

„Jak vidíte!“

„A vyrábělo?“

„Kvanta! Jenže Frantičí to zarazili.“

„Proč?“

„Měl byste se zeptat jich. Koupila to tu firma od Grenoblu. Zpočátku to jelo jako po másle, než přišli na to, že se tu odlévají na vstříkolysech patky a špičky k lyžařským vázáním a dodávají Rakušákům do Insbrucku.“

„Konkurence!“ konstatoval redaktor, jako by všechno naráz pochopil, ale pak ho napadlo, jakou to mělo souvislost s knoflíky.

„Knoflíky byly už jen doplňková výroba. Kvůli nim to tu nezrušili. Ale ty patky a špičky k lyžařskému vázání, ty to způsobily. Francouzi nechtěli, aby Rakušáci měli lepší systém než oni. Radši zlikvidovali všechno naráz. Ty zbylé čtyři haly jim pořád ještě patří. Vyrábí se tam reflektory k autům a pokovovují různé součástky. Ani se neví, co tam všechno teď dělají.“

„Co perleťové knoflíky?“

„Po těch se slehla zem už dávno, i když tu na ně narazíte při každém kopnutí do země. Všude jsou rozházený čamrdy a zbytky perleť. Raděj tady vodtud' vypadněte. Je zbytečný, aby vás tu někdo viděl. Jinak bych to musel dát do zápisu. Sem je teď přístup zakázanej!“

U oběda mu servírka, polohlasně oznámila, když přinesla objednaný segedínský guláš.

„Támhle u okna, jak čte noviny, sedí ten bejvalej ředitel Knoflíkářského průmyslu. Můžete za ním zajít. Sjednala jsem vám to.“

To si ještě vykali.

Novinářský elév Kamil Hloušek ani nevěděl, co jí, stejně by mu ten guláš asi moc nechutnal, jen sledoval chlápka za novinami, který si občas potáhl z cigarety a znovu se zabral do čtení. Zřejmě bude

hodně nepřístupnej, usuzoval novinář a segedínský guláš ani nedojedl.

„Klidně se posadte,“ řekl mu Velkej Láda Skála, který už překročil sedmdesátku, ale pořád se jevil ve štontu. „Servírka mi řekla, že tu pátráte po perleťovejch knoflíkách.“

„Ano,“ odpověděl obezřetně novinář. Pořád ještě neměl jistou, jak se ten člověk naproti němu zachová.

„A k čemu?“

„Mám napsat něco o zaniklém řemesle. Zvolil jsem si perleťářství.“

„To jste se trefil! Všechno vlastně začalo tady, v městečku. A jak jste na tohle místo přišel?“

„Jsem z nedaleka, z Hradce, tam se o knoflíkách taky něco ví.“

„Když jsem ještě dělal ředitele, kolikrát jsem uvažoval, že by se tu měla v městečku zřídit nějaká trvalá knoflíkářská expozice. Aby si lidi mohli udělat představu, jaké to bylo. Možná se to uskuteční. Chtějí tu opravovat bývalý Štemberský pivovar. V těch prostorách pak zřídí perleťářské muzeum. Jenže já už do toho teď nemám co mluvit.“

„Ale víte, jak se to tu vyvíjelo...?“

„Jestli se chcete o tom řemesle něco dovědět, jedte do Popelínku. Je tam taková manufaktura, kam starej Dvorník shromáždil původní čamrdářský mašiny a udělal z nich funkční dílnu. Já jsem se historií moc nezbejval. Spíš jsem musel plnit plán a dělat místní politiku.“

To mu řekl Velký Láda Skála a dosti neomaleně rozevřel před sebou noviny, což značilo, že audience skončila.

Servírka mu přinesla na pokoj vychlazenou kolu, když zrovna učinil rozhodnutí k titulku oné reportáže, která měla mít název O ZANIKLÉM ŘEMESLE. Zatím o něm pořád nevěděl téměř nic. V následujících dvou hodinách, kdy měla servírka volno, k nadpisu nepřipojil jedinou větu, protože se s Květkou hezky pomiloval. Následně mu dívka vysvětlila, jak se dostane do oné vsi zvané Popelínek, upravila si sukni a tiše zmizela.

Hned ráno po snídani se vydal avizovanou cestou kolem zámku a přilehlého rybníka, přes osadu zvanou Babory, špatně udržovanou asfaltovou cestou do vsi Popelínek vzdálené čtyři kilometry, do které svážel autobus děti ze školy až ve tři odpoledne. Samozřejmě, že se snažil stopovat, jenže v občas jedoucím autě seděla vždycky žena. Stopnul až traktor, který měl za sebou malý přívěs.

„Tak si tam naskoč! Ale bacha, je to vod vápna.“

Celou tu hrbolatou cestu absolvoval novinář v podřepu a zdála se mu nekonečnou. Stejně si ucoural sako vápenným prachem a na návsi ho pak pracně otřepával, než si troufl se zeptat jediné babky, co tu šla kolem.

„Vidíte támle tu dlouhou chalupu?“ ukázala mu babka v šátku. „Tam bejvá starej Dvorník. Má tam ten jeho veřtat, ale už nic nevyrábí. Jenom na těch mašinkách utírá prach. Všechno je to nanic. Žádný knoflíky se tam dělat už nikdy nebudou. Já jsem kdysi zdobila knoflíky na gravírce. To bejvaly lepší časy!“

Dílna byla rozlehlá. S dřevěnou podlahou, na níž stály vedle sebe mašinky a stroje, které novináři mohly připomínat snad začátek minulého století. Pro jistotu majitele slušně pozdravil.

„Vy chcete psát vo perleti a vo knoflíkách? Vo tom sou celý dějiny. Perleť znali už staří Egypťani.“

„Ale knoflíky. Knoflíkářský řemeslo.“

„Tady se říká čamrdářský. Čamrdy se tu začaly vyrábět už v půlce předminulého století. Přines to sem nějakej Žampář, přímo z Vídně. Vrtaly se na dřevěnejch ponkách, ten vám můžu ukázat.“ A vedl novináře do kouta dílny.

Předvedl mu postupně všechny stroje a mašinky, které ve veřtatu stály, zavedl ho i na dvůr, kde se knoflíky leštily v soudku, ve vodě s příměsí kyseliny.

„Jenže vy asi budete potřebovat, jak se co jmenovalo, a názvy. Ty jsou speciální, to byste si měl nejspíš zapisovat, protože si je všechny nezapamatujete.“

Redaktor Kamil Hloušek vytáhl malý diktafon a spustil nahrávání.

Tak vzniklo Pojednání o perletářském řemesle.
